

OTDK DOLGOZAT

Keresztesek a tengeren és Silves ostroma 1189-ben

*A Narratio de Itinere Navali Peregrinorum
Hierosolymam Tendentium et Silviam
Capientium A. D. 1189 alapján*

Jelige: Demetrius

TARTALOMJEGYZÉK

1. Bevezetés	2.
2. Források és szakirodalom	3.
2.1. A <i>Narratio</i> ...	3.
2.2. Egyéb források és szakirodalom	5.
3. Keresztesek a tengeren	6.
3.1. Hajók és emberek	6.
3.2. Utazás Brémától La Rochelle-ig	9.
3.3. Utazás La Rochelle-től Lisszabonig – zarándoklat Oviedóba és Santiago de Compostelába	10.
3.4. Utazás Silvestől Marseille-ig – áthajózás a Gibraltári-szoroson	14.
4. Silves ostroma	17.
4.1. Előkészületek, seregszemle	17.
4.2. Silves fekvése és erősítései	21.
4.3. Silves ostroma	22.
4.4. A város feladása és a portugál-keresztes konfrontáció	26.
5. Összegzés	29.
6. Bibliográfia	31.
6.1. Források	31.
6.2. Szakirodalom	32.
Mellékletek	35.

1. Bevezetés

1189 áprilisában tizenegy hajó hagyta el Bréma kikötőjét, hogy a harmadik keresztes hadjárat keretében nekivágjon a Szentföldre vezető hosszú útnak. Szerencsére az utazás egyik résztvevője részletesen megörökítette a tengeri út viszontagságait, az Ibériai-félsziget két híres zarándokhelyének, Oviedónak és Santiago de Compostelának meglátogatását és a portugálokkal szövetségben lezajló Silves ostromát. A forrás elbeszélése a Marseille-be való megérkezéssel véget ér.¹ A szöveg elemzése számos kérdést vet fel, ezek megválaszolásával közelebb jutunk a keresztes hadjáratok és a reconquista kapcsolatának megismeréséhez.²

Kik voltak ezek a zarándokok, milyen – mai szemmel minden bizonnyal lélekvesztőnek tűnő – hajókkal vágta neki az expedíciónak? Melyek voltak a legfőbb akadályozó tényezők az út során, és mire számíthattak, ha bajba jutottak? Hogyan tudták kihasználni jelenlétüket a portugál királyok a muszlimok elleni harcban, és mik voltak ezen vállalkozások előnyei, illetve hátrányai? Hogyan zajlott egy nagyváros ostroma a 12. század végén egy olyan területen, ahol keresztények és muszlimok évszázados párharca zajlott? Milyen különbségek voltak az északi, a portugál és a mór harcmódban?

Munkám során ezen kérdések megválaszolása közben bemutatok egy, a hazai szakirodalomban tudomásom szerint még nem közismert forrást, mely magában foglalja egy izgalmas hajóút állomásait, illetve egy város ostromát. Az események könnyebb megértéséhez és nyomon követéséhez készült a mellékletben közölt táblázatos itinerárium **(1. ábra)**, mely lehetővé teszi a tematikus elemzést is. A mellékelt térkép szintén a megértést szolgálja **(2. ábra)**.

¹ Az általam használt kiadás latin címe: *Narratio de Itinere Navali Peregrinorum Hierosolymam Tendentium et Silviam Capientium, A.D. 1189* (a továbbiakban NARRATIO), míg angolul *An Account of the Seaborn Journey of the Pilgrims Heading to Jerusalem Who Captured Silves in 1189* (a továbbiakban ACCOUNT) címen adták ki.

² A terjedelmi korlátok miatt jelen dolgozatban nincs lehetőség a portugál reconquista 1189-es állásának és a harmadik keresztes hadjárat megindulásának bemutatására. A témáról bővebben lásd: BIRMINGHAM 1998, BISHKO 1975, HUNYADI 2011, LOMAX 1978, MATTOSO 1997, O'CALLAGHAN 2003, RUNCIMAN 2002, WATT 1994. A magyar vonatkozásokról lásd: BOROSY – LASZLOVSZKY 2006, LASZLOVSZKY 1994, illetve LASZLOVSZKY – MAJOROSSY – ZSENGELLÉR 2006, 290-294. (források).

2. Források és szakirodalom

A brémaiak útját és Silves ostromát alapvetően egy részletes forrás írja le, illetve más keresztes, portugál és természetesen arab szerzők is röviden megemlítik az eseményeket.

2.1. A *Narratio de Itinere Navali Peregrinorum Hierosolymam Tendentium et Silviam Capientium A.D. 1189*

A kiváló, eredetileg cím nélküli narratív forrást 1837-ben a torinói Constanzo Gazzera fedezte fel egy Aix-en-Provence-i könyvvásáron, és adta ki *De itinere navali, de eventibus deque rebus a peregrinis Hierosolymam petentibus MCLXXXIX fortiter gestis narratio* címen, melyet 1844-ben a portugál Silva Lopes *Relacao da derrota naval e successos dos cruzados...1189*-ként megjelenő kiadása követte.³ 1859-ben Gazzera halálával a kézirat bekerült a Torinói Tudományos Akadémia könyvtárába. 1917-ben Federico Patetta, öt évvel később Adolf Hofmeister említette, majd aztán 1928-ban Anton Chroust *Narratio Itinere Navalis ad Terram Sanctam* címmel megjelenő kiadása tette ténylegesen ismertté a világ számára. A forrásról a máig legrészletesebb tanulmányt az amerikai Charles Wendell David írta 1939-ben, és ő nevezte a jelen dolgozatban is említett címen a szöveget.

Maga a kézirat tizenkét jó minőségű pergamen íven maradt fenn az *Epistola de Morte Friderici Imperatoris* társaságában, melyből több másolat is létezik, viszonylag kevés kárt szenvedve az elmúlt nyolcszáz évben. David szerint nincs jele annak, hogy korábban egy nagyobb kötet része lett volna. Az íráskép nem szép, inkább átlagosnak mondható, díszítéseket nem tartalmaz, ráadásul sok benne a helyesírási hiba. Chroust szerint gyenge minőségű másolatként Dél-Franciaországban készült a 13. század elején.⁴

A forrás eredetijének keletkezését tekintve tudjuk, hogy a szerző aktív résztvevője a történeteknek, és nem hivatkozik későbbi eseményekre. Ebből arra következtethetünk, hogy szerzőnk az út során naplószerűen feljegyezte, mi történt, majd később formálta szöveggé ezt. Elképzelhető, hogy erre akkor adódott lehetősége, amikor 1189 októberében Marseille-be érkeztek – bár erről nincs szó, de a földközi-tengeri viszonyokat ismerve feltételezhető, hogy itt töltötték a telet.⁵ Talán ekkor maradt itt a kézirat, és ez magyarázatot nyújt a Chroust által valószínűsíthető dél-francia keletkezésre és provence-i felbukkanásra. Ezzel némileg ellentmond, hogy a Lisszabonba érkezéskor, írása szerint, negyvennégy év telt el a város

³ KURTH 1911, 164.

⁴ DAVID 1939, 596-598.

⁵ OHLER 1989, 11.

bevétele óta (1147),⁶ ami 1191-re tenné a szöveg keletkezését. Ám felmerül a kérdés, hogy hol a folytatás, hiszen amennyiben terv szerint folytatni tudták útjukat 1190 tavaszán, akkor 1191-re már a Szentföldre is el kellett jutniuk. Ekkor feltételezhető, hogy a szerző nemcsak a Marseille-be érkezésig leírt jegyzeteit rendezte volna szöveggé, hanem a folytatást is, és akár későbbi eseményekre is hivatkozott volna már a mű elején. Az eltérés magyarázható azzal – amit David is említ –, hogy a szerző valószínűleg két évvel elszámolta magát.

A szerző nem ismert, de sok mindent kideríthetünk róla a forrásból. Bizonyosnak látszik, hogy német, mégpedig Alsó-Németországból származik. Eerre számos bizonyíték felsorolható: többes szám első személyben beszél a Birodalomról, Silves és a tenger távolságát német mérföldben határozza meg, külön kiemeli két brémai szerencsétlen halálát, a Tagus⁷ torkolatát az Elbáéhoz, Silves méreteit a német Goslar városához hasonlítja. Ez utóbbi két példából úgy tűnik, mintha tájékoztatni akarná az otthoniakat a történeésekről, ezért számukra is ismerős hasonlatokat említ.⁸ Az is kiderül, hogy alapvetően szárazföldi tapasztalatokkal rendelkezett, hiszen a tengerészeti kérdésekben bizonytalan, és csodálattal vegyes félelemmel tekint a tengerre.

A szerző minden bizonnyal klerikus, de talán nem pap. Előbbit támasztja alá a pünkösdi tengeren való eltöltése miatti aggodalom, a zarándokhelyek felkeresése, a katonai rendek említése, míg utóbbi a kor viszonyai között kevésnek számító egyetlen szövegbeli bibliai idézet, és hogy David szerint egyrészt számos olyan dologra nem tér ki, amire a kortársai igen, másrészt nem is kiemelkedően művelt.⁹ Ettől függetlenül kifejezetten figyelmes utazóval van dolgunk: rengeteg dolgot észrevesz, meglepően pontos a dátumokat és a seregek létszámát illetően, tartózkodik a látványos túlzásoktól, és külön kiemelendő a rendkívüli földrajzi érdeklődése, melyet lehetővé tesz a kor szokásainak megfelelő part menti hajózás.¹⁰ Ez utóbbi elemzése a későbbiekben következik. Érdekesség, hogy nem említ neveket; I. Sancho portugál királyt (1185-1211) kivéve keresztény oldalról senkit, arab oldalról pedig csak a város parancsnokát nevezi nevén. Saját csapatára „társaságként” (*socii*) tekint, vagyis még nem használta a keresztes elnevezést.¹¹

⁶ ACCOUNT 196. = NARRATIO 616.

⁷ Spanyolul Tajo, portugálul Tejo. A Tagus a folyó latin elnevezése.

⁸ DAVID 1939, 599.

⁹ Uo., 600.

¹⁰ A korabeli tájékozódásról és navigációról lásd: HUTCHINSON 1994, 165-180.

¹¹ A szentföldi zarándokok a 12. század végétől kezdték magukat keresztesnek nevezni. Lásd: VESZPRÉMY 1999, 226.

2.2. Egyéb források és szakirodalom

A dolgozat a legrészletesebben elemzett *Narratió*n túl még más nyugati forrásokat is alaposabban vizsgálat alá vesz. Az *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* az eseményeket kissé összesűrítve és meglehetősen túlzóan mutatja be Silves ostromát, mely azonban a hajótípus meghatározására nézve döntő jelentőségű lehet (lásd 3.1. fejezet).¹² Ennél pontosabb Dicetói Radulfus *Ymagines Historiarum* című krónikája, mely szintén nem mentes a túlzásoktól.¹³ Ezeken túl meg kell még említeni Peterborough-i Benedek,¹⁴ és a témában őt összefoglaló Hovedeni Roger krónikáit.¹⁵

A portugál források közül a *Chronicon Conimbricense* foglalkozik Silves ostromával, illetve David megemlíti számos arab forrást is: például El Anónimo de Madrid y Copenhague, Abd al-Wahid al-Marrakushi, Ibn al-Athir vagy Ibn Khaldun műveit.¹⁶ Mivel jelen dolgozat a keresztesek szempontjából vizsgálja a történeteket, ezért ezen források tanulmányozása nem tartozik elemzésünk körébe.

A témáról szóló szakirodalomról megállapítható, hogy Silves ostromával a *Narratió*t elemző munkák foglalkoztak részletesebben. Így ki kell emelni elsősorban a már említett Charles Wendell Davidet és Anton Chroustot,¹⁷ illetve harmadikként az osztrák Friedrich Kurthot,¹⁸ aki ugyan soha nem tartotta kezében a kéziratot, de mégis ebből kiindulva vizsgálta az eseményeket. Természetesen magát Silves ostromát említik a keresztes hadjáratokról szóló nagy összefoglaló munkák, így például Steven Runciman vagy Christopher Tyerman művei, és a Portugália történetét feldolgozó összefoglalások,¹⁹ illetve a reconquistával foglalkozó művek közül O'Callaghan részletesebben.²⁰ Feltűnő a portugál vagy spanyol monográfiák és tanulmányok hiánya Silvessel kapcsolatban.

¹² ITINERARIUM PEREGRINORUM ET GESTA REGIS RICARDI, CAP. 27.

¹³ DICETÓI RADULFUS 65-66.

¹⁴ PETERBOROUGH-I BENEDEK 89-90.

¹⁵ HOVEDENI ROGER 18.

¹⁶ DAVID 1939., 610.

¹⁷ CHROUST 1928, 179-196.

¹⁸ KURTH 1911, 131-251.

¹⁹ Például a *História de Portugal*.

²⁰ O'CALLAGHAN 2003, 58-59.

3. Keresztesek a tengeren

3.1. Hajók és emberek

Kik foglaltak helyet a hajók fedélzetén, és vajon milyen tengerjárókkal vágtak neki a hosszú útnak? Ebben a fejezetben erre a két problémára keressük a választ.

A hajó utasai minden bizonnyal a legkülönbözőbb társadalmi csoportok tagjai közül kerültek ki, ám feltételezhető, hogy különösen előkelő személy nem volt köztük, hiszen azt minden bizonnyal külön is megemlíttette volna a forrás szerzője. Név szerint senkit nem ismerünk a hajóra szállók közül.

Nyilvánvalóan voltak köztük brémai polgárok is, de nem valószínű, hogy velük meg lehetett volna tölteni tizenegy hajót. Egyet kell értenünk Friedrich Kurth-tal, aki szerint a „brémai” nem városlakót, hanem a brémai egyházmegye lakóit jelenti, ahogy az 1147-es hadjáratban a „kölni” kifejezéssel is hasonlóan kell eljárni.²¹ A brémai érsekség gyakorlatilag a mai Észak-Németország egészét magában foglalta; ez a terület ekkor a Szász Hercegség fennhatósága alatt állt, ráadásul az egyházmegye nyugati sarka Frízföldre esett. Ennek a területnek a lakói már a kora-középkor óta kiváló hajósok voltak. Ezek alapján feltételezhető, hogy a hajók legénysége fríz volt, míg a harcosok nagy része szász. Ráadásul az 1189-es év Bréma szempontjából azért is jelentős, mert maga a város ekkor került ki az érsek irányítása alól,²² ezért megfontolandó Tyerman érvelése, aki úgy véli, maga az érsek indította az expedíciót, és így újabb érvet kapunk az egész egyházmegyéből való toborzás mellett.²³ Fontos megemlíteni, hogy a keresztesek 1189-es indulásának hagyománya hosszú ideig fennmaradt a térségben.²⁴

Hutchinson szerint az építészet mellett a hajóépítés fejlődött a legtöbbet a középkor során. Például szolgálhat erre Hódító Vilmos 1066-os hadjárata és az arról készült bayeux-i faliszőnyeg, hiszen ekkor egyszerre sok embert és felszerelést szállítottak át hajóval a kontinensről Angliába.²⁵ A *Narratio* szerzője nem nevezi meg pontosan, hogy milyen hajókkal mentek, ám biztosnak látszik, hogy vitorlával ellátott hajókról lehetett szó. Ez sok újdonságot nem jelent, hiszen a viking hajók óta, amelyek északon a hajófejlődés kezdeteit jelentik, alapvetően vitorlás hajókat használtak.²⁶ A 11. századtól a térségben tért nyertek a flandriai, fríz, angol és normandiai hajósok, a 12. századi kereskedelmi fejlődés egyre

²¹ KURTH 1911, 167.

²² MEIER 2006, 139.

²³ TYERMAN 2006, 414.

²⁴ KURTH 1911, 167.

²⁵ HUTCHINSON 1994, 4.

²⁶ OHLER 1989, 37.

nagyobb hajókat kívánt. Becket Tamás legendájában 1175 körül már írnak egy gazdag schleswigi polgár által a dán királynak épített hajóról, amely a súlya miatt süllyedt el. Ebben az időszakban jelent meg északon az új hajótípus, a kogge. Prototípusa egy frízek által már 800 körül használt hajóban lelhető fel, amellyel jól lehetett a sekély, zátonyos vízben is hajózni.²⁷ Ezt vették át aztán az északi városok kereskedői a 12. század második felében, és módosításokkal létrejött az új, hosszú távú kereskedelemre is alkalmas, nagyobb létszámú legénységet igénylő, de kevésbé jól manőverező kogge, amely fríz elődjével ellentétben már nem tudott a sekély vízben hajózni: súlyánál fogva könnyen beragadt vagy fennakadt a homokpadokon.²⁸ Ezekre ekkoriban még mindig az egy árboc – egy vitorla konstrukció volt a jellemző, de a korábbi evezőkormány helyett már a modern kormánylapátot használták. Az új eszköz az 1180 körül készült winchesteri keresztelőmedence faragásán is látható.²⁹ Az első ránk marad kogge a Kollerupnál, a 13. század elején elsüllyedt, 22 méter hosszú és 6 méter széles, viszonylag keskenynek számító hajó.³⁰

Azért indokolt áttekinteni a kogge hajótípus legfontosabb jellemzőit, mert feltételezhető, hogy a Brémából induló keresztések is a kogge egy korai változatával vágtak neki a tengernek. Mint említettük, a forrásban csak az szerepel, hogy vitorlásokkal utaztak, de néhány egyéb információ is kiszűrhető. Rögtön az indulás másnapján, 1189. április 23-án az egyik hajó a homokos, sekély tengeren zátonyra futott, és csak később tudott a többiek után vitorlázni Anglia felé.³¹ Ilyen homokzátonyok éppen a Fríz-szigetek környékén vannak, és mint feljebb említésre került, ők úgy építették hajóikat, hogy ez ne akadályozza őket. Akik átvették a technikát, már nem figyeltek erre, hiszen nekik nem volt szükségük rá.

Másrészt, ahogy a korábbiakban kiderült, a legénység tagjai frízek lehettek, akik az új típus elterjesztéséért feleltek: 1210-ben I. János angol király tőlük kölcsönzött öt hajót egy írek elleni expedícióhoz, de már 1200 körül, Ipswich pecsétjén megfigyelhető kogge-ábrázolás **(3. ábra)**.³² Logikus azt állítani, hogy a hozzájuk közelebb lévő, ráadásul egyház-szervezetileg föléljük rendelt brémai érsekség területén már korábban elterjedt az innováció. Az is valószínű, hogy szükségszerűen nagyobb hajókkal mentek. Erre egyrészt bizonyíték, hogy a szerző szerint jól el voltak látva élelemmel, harcosokkal és fegyverekkel (*armis et cibariis sufficienter instructis*),³³ valamint az út teljes időtartama alatt egyszer sem

²⁷ MEIER 2006, 32-33.

²⁸ UNGER 2006, 269.

²⁹ HUTCHINSON 1994, 50.

³⁰ UO., 59.

³¹ ACCOUNT 193.=NARRATIO 611.

³² HUTCHINSON 1994, 15-16.

³³ ACCOUNT 193.=NARRATIO 610-611.

panaszkodott élelem- vagy vízhiányra, ami az egyik legnagyobb veszély volt a hosszú kényszerpihenők, esetleges szélcsendes időszakok miatt. Másrészt a hajó fedélzetén viszonylag sokan voltak, ahogy arra rövidesen rátérünk. Végül a legfontosabb bizonyíték – amire viszont fenntartással kell tekinteni –, hogy az *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* konkrétan megnevezi, hogy koggékkal utaztak a Szentföldre (*vulgo coggas dicunt*).³⁴ A probléma lényege az, hogy ebben a forrásban szerepel a legtöbb pontatlanság Silves ostromával kapcsolatban, és meglehetősen összemosódik benne a különböző hajós expedíciók Szentföldre érkezése. Amennyiben viszont a szerző hitelesen ír, és a jelen dolgozat következtetései is helyesek, úgy a harmadik keresztes hadjárat részt vevőit tekinthetjük az elsőnek, akik koggéval érkeztek a Mediterráneumba. Más források csak 1197-re teszik a német koggék megjelenését a Földközi-tengeren, amelyek keresztény rabokat mentettek ki Bejrútból.³⁵

Végezetül érdemes még arra kitérni, mennyien lehettek a brémaiak. A *Narratióban* az szerepel, hogy mindent egybevetve Silves ostromának kezdetén háromezer-ötszázan voltak, hiszen ekkor még a portugál szárazföldi erők nem értek oda,³⁶ ráadásul ezt krónikájában Diketói Radulfus is megerősíti.³⁷ Az angol krónikások szerint legfeljebb nyolcvan ember lehetett a keresztes hajókon, de amennyiben lovakat is vittek, negyven katona, negyven ló és tizenöt tengerész fért a fedélzetre.³⁸ Többé-kevésbé ehhez tartja magát Kurth is, aki úgy véli, a Lisszabonból kihajózó háromezer-ötszáz ember csak a kereszteseket jelenti, így következik az eredmény, hogy a 36-37 északról jött hajó mindegyikén 80-85 fő volt; azaz a brémaiak 800-850-en lehettek (ekkor már csak tíz hajójuk volt, mint később látni fogjuk).³⁹ Ez azt feltételezné, hogy lovakat alig vittek, ami abból a szempontból hihető, hogy a zarándokok alacsonyabb társadalmi helyzetűek voltak. Azonban jelen dolgozat következtetései szerint a háromezer-ötszáz fő magában foglalja a portugál hajósokat is, így a szám lecsökken. A forrás ezen értelmezése szerint összesen 55-56 hajó közt oszthatott meg ennyi katona, azaz átlagosan hatvannégy fő foglalhatott helyet hajónként.⁴⁰ Mivel a portugál hajók, a forrás szerzője szerint, kisebbek voltak az övéknél, ezért a keresztes hajókon minden bizonyítással hatvannégyenél több zarándok foglalt helyet.

³⁴ ITINERARIUM PEREGRINORUM ET GESTA REGIS RICARDI, CAP. 27., 64.

³⁵ HUTCHINSON 1994, 72.

³⁶ ACCOUNT 203.=NARRATIO 629.

³⁷ DIKETÓI RADULFUS 66.

³⁸ UNGER 2006, 262.

³⁹ KURTH 1911, 176.

⁴⁰ ACCOUNT 203., lábjegyzet

3.2. Utazás Brémától La Rochelle-ig

Az április 22-i Brémából, pontosabban kikötőjéből, Blexenből való indulás után, és a másnapi szerencsésen végződött zátonyra futást követően április 24-én a keresztesek sikeresen megérkeztek Angliába, Lowestoftba. Anglia az egyetlen olyan terület, amelyről nincs földrajzi leírás a szövegünkben. Ennek az lehet az oka, hogy idáig viszonylag sokan eljuthattak német földről, ez a két-három napos hajóút nem volt különösebben megterhelő.

Április 25-én a zarándokok szembesülhettek az utazás árnyoldalával is: miközben átkeltek a Temze torkolatán és eljutottak Sandwich kikötőjébe, mely a híres Cinque Ports közé tartozott,⁴¹ nagy vihar kerekedett, melyben két hajót végleg elveszítettek és egy harmadik is javításra szorult.⁴² A tengerészekre leselkedő számtalan veszély közül a Csatornán a hirtelen jött vihar jelentette a legnagyobb kockázatot, nem véletlen, hogy Dél-Angliában különleges ima volt a hajósokért. Ebbe azonban azt is belefoglalták, hogyha baj történik, akkor a hajóroncs náluk érjen partot, hiszen az adott esetben kincsesbánya lehetett a szegény halászoknak.⁴³ Ez a vihar máskülönben huszonkét nap késedelmet jelentett a kereszteseknek, csak május 19-én indultak tovább.

A huszonkét napot hajómentéssel töltötték, illetve megvásároltak és felszereltek egy új hajót **(4. ábra)**.⁴⁴ A középkori tengerészeknek kifejezetten ügyesnek kellett lenniük, így nem csoda, hogy a fríz hajósok is képesek voltak megjavítani egy sérült hajót. Egy 1250 körüli norvég királytűkör szerint a legfontosabb hajóépítő eszközök a fejsze, a véső, a kézi fűrő és a szögek voltak, melyeket magukkal vittek a fedélzetre is. Egy új hajó kimondottan drága dolognak számított, a királyok sem tartottak fenn ekkoriban komoly flottát. Egy évszázaddal később II. Edward angol király huszonhat városra osztotta ki húsz gálya megépítését.⁴⁵ Ez azt jelzi, hogy a zarándokok komoly pénzösszeget is vihettek magukkal, de elképzelhető, hogy keresztesként kaptak némi kedvezményt. Természetesen a hajó felszerelése sem volt olcsó mulatság, hiszen egy ember átlagosan napi 1,3 kg ételt és 3,7 liter vizet fogyasztott, egy lónál ezek a számok 10 kg és 32 liter. Ez azt jelenti, hogy az egész hajó ellátmánya körülbelül napi 2,2 tonna volt; tehát Richard Unger számításai szerint egyszerre tíznapi utánpótlás számára volt hely kényelmesen.⁴⁶ I. Richárd például 100-150 hajója számára egy évvel később 14 000

⁴¹ Öt Kikötő: Dover, Sandwich, Romney, Hythe, Hastings.

⁴² ACCOUNT 193. = NARRATIO 611.

⁴³ OHLER 1989, 45-46.

⁴⁴ ACCOUNT 193. = NARRATIO 611.

⁴⁵ HUTCHINSON 1994, 21-23.

⁴⁶ UNGER 2006, 262.

sózott malacot rendelt,⁴⁷ ugyanis az étel hajón való elkészítésének eszközei nagyon kezdetlegeseek voltak.⁴⁸

Május 19-én újra nekiindultak – immár csak tíz hajóval –, és Winchelsea, majd Yarmouth érintésével, ahová négy nap késéssel értek a szembeszél miatt, május 25-én indultak el Bretagne irányába. Bretagne kapcsán találkozunk az első földrajzi leírással, mely meglepően pontos. Kiemeli, hogy Bretagne-nak kilenc püspöksége van, melyek közül háromban bretonul beszélnek,⁴⁹ a terület a Francia Királyság része, és határos Anjou-val illetve Poitou-val. A leírásba földrajzi tévedések is esnek: a szöveg szerint a Belle Ile északabbra van a Saint-Mathieu-foknál, holott a valóságban ez fordítva van. Közben a tengeren is váratlan események történtek velük: hatnapi rossz idő miatt a május 28-i pünkösdöt kénytelenek voltak a nyílt tengeren tölteni. Végül kikötöttek a Belle Ile-n, melyről a szerző megjegyzi, hogy szegény bretonok lakják, akik szigetüket Wechelének nevezik. Nyolc napot töltöttek itt.⁵⁰

A Belle Ile-ről való elindulást követően ismét viharba kerültek, ám ez volt az egyetlen eset, ahol ez nem jelentett sem jelentős késedelmet, sem kárt. Másnap, június 9-én, kereszteseink befutottak La Rochelle kikötőjébe, ahová egy révkalauz (*duces vie*)⁵¹ navigálta be őket. Meglepő, hogy ez a fogalom előkerül már ilyen korán, ráadásul a forrás később megismétli egy galíciai hajó kapcsán (*dux cuiusdam navis nostre*).⁵² Ez a tény azért említésre méltó, mert Angliából különösképpen csak a 14. század közepéről vannak források kalauzokról, úgy tűnik, korábban nem volt jellemző.⁵³ Ezzel szemben másfél évszázaddal korábban francia és spanyol földön is találkoztak velük a brémaiak.

3.3. Utazás La Rochelle-től Lisszabonig – zarándoklat Oviedóba és Santiago de Compostelába

Kereszteseink egy nap pihenő után hagyták el La Rochelle kikötőjét (június 10.), hogy aztán az amúgy nem túl hosszú út Gijónig kilenc napos vergődéssé váljon egy újabb vihar miatt.⁵⁴ Ez a sok vihar már-már szerencsétlenségnek is tekinthető, hiszen mindenhol azt olvashatjuk, hogy a Földközi-tengeren és az Atlanti-óceánon nyáron kifejezetten kedvező volt

⁴⁷ UO., 257.

⁴⁸ OHLER 1989, 41.

⁴⁹ Nantes, Rennes, Dol, Saint-Malo, Saint-Brieuc, Vannes, és a három breton nyelvű: Léon (Saint-Pol), Tréguier, Cornouaille (Quimper).

⁵⁰ ACCOUNT 194. = NARRATIO 612-613.

⁵¹ ACCOUNT 194. = NARRATIO 613.

⁵² ACCOUNT 200. = NARRATIO 624.

⁵³ HUTCHINSON 1994, 165.

⁵⁴ ACCOUNT 194. = NARRATIO 613.

a széljárás, gyorsan lehetett hajózni.⁵⁵ Másik oldalról viszont ki kell emelni, hogy 1147-ben a második keresztes hadjárat keretében erre haladóknak nagyjából ugyanennyi időbe került az út: május 19-én indultak Dartmouth-ból és június 15-én értek Oportóba.⁵⁶ Hajósaink éjszaka még a tengerészek számára viharban vigaszt nyújtó Szent Elmo tűzét is megpillantották, sőt, láttak nagyméretű „halakat” is (*innumerabilis multitudo piscium equalium rumbis sex vel VII. pedum mira velocitate sepissime toti corporibus apparentes nostras naves transsierunt*).⁵⁷ Világos, hogy ez a már-már komikusan hosszú leírás csupán a hajók mellett kiugráló delfíneket takarja. Végül június 18-án Gijón mellett futottak partra, ahol újabb földrajzi leírás következik; szerzőnk egyrészt felsorolja az úton elhagyott területeket, Gascogne-t, Aragóniát, Navarrát és „Spanyolországot” (ezen ő mindig Kasztíliát érti), majd megemlíti, hogy a kikötéskor a Galíciai Királyságban vannak (ez nyilvánvalóan Leónt jelent). Ezt rövid értekezés követi az Ibériai-félszigetről: tisztában van az öt keresztény királyság⁵⁸ helyzetével, határaikkal, ismeri fővárosaikat (ez részben később derül csak ki), illetve azt is, hogy délen komoly harcok folynak a szaracénokkal.⁵⁹

Elődeikhez hasonlóan (ti. az 1147-ben Lisszabont megostromlókhoz) ők is felkeresték ezután az oviedói *Camara Santa* ereklyekincset.⁶⁰ Forrásunk megemlíti, hogy ennek darabjai Jeruzsálemből Afrikán, Sevillán és Toledón keresztül jutottak el „San Salvadorba”, azaz Oviedóba.⁶¹ A várost még a 8. században tették Asztúria fővárosává, ám szerepe a Leónnal való 924-es uniót követően csökkent. A mai 14. századi katedrális alatt megtalálható a 9. századi Santa Leocandia-kápolna illetve a 12. századi Szent Mihály-kápolna. Mindkettő az ereklyék számára épült; megtalálhatóak itt az asztúriai királyok kincsei, a Cruz de la Victoria (amit Pelayo vitt a covadongai csatában 722-ben) és a Cruz de los Angeles is.

Három nap után a brémaiak elhagyták Oviedót, és ezúttal tényleg kedvező viszonyok közepette végighajóztak Galícia partvidékén. A szerző szerint a térségben csak magas hegyek és sziklák vannak, melyek szőlőtermesztésre alkalmatlanok, helyette egy babfélét ültettek. Úgy látszik tehát, még a mezőgazdaság is érdekli; erről eddig nem tett tanúbizonyságot. A következő napon, június 24-én, megérkeztek a Tambre torkolatához, hogy innen az egynapos gyalogutat megtéve elzarándokoljanak Santiago de Compostelába,⁶² ami *peregrinatio*

⁵⁵ OHLER 1989, 8.

⁵⁶ O’CALLAGHAN 2003, 43.

⁵⁷ ACCOUNT 194. = NARRATIO 613.

⁵⁸ Kasztília, León, Portugália, Aragónia-Katalónia, Navarra.

⁵⁹ ACCOUNT 194-195. = NARRATIO 614.

⁶⁰ KURTH 1911, 180.

⁶¹ ACCOUNT 195. = NARRATIO 614.

⁶² ACCOUNT 195. = NARRATIO 615.

maioresnak számított.⁶³ A torkolatban két város is található, Muros és Noya, de az nem derül ki, hogy pontosan melyikben is kötöttek ki, viszont Szent Jakab városa mindkét helytől körülbelül 40-40 km-re van, ami valójában nagyjából egynapos gyalogutat jelent. Egyébként ebben is követik a liszaboni kereszteseket, akik 1147. június 7-8-án jártak itt. A középkori zarándokok útjuk során jellemzően igyekeztek több zarándokhelyet felkeresni. Ez a nyári időszak kiváló alkalom az efféle utazásra a hosszú nappalok, az enyhe éjszakák és az élelem könnyű beszerzésének lehetőségei miatt. Ezekhez kapcsolódik, amit Runciman szépen megfogalmaz: „*a zarándoklás vágya mélyen gyökerezik az emberi természetben.*”⁶⁴

Santiago de Composteláról és a zarándokútról tengernyi irodalom áll rendelkezésre,⁶⁵ természetesen a dolgozatnak nem célja részletesen tárgyalni mindezt, ám röviden célszerű megismerkedni a város történelmével és a zarándokút utolsó állomásaival. A hagyomány szerint idősebb Szent Jakab sírját 813 körül egy Pelayo nevű remete találta meg, melyet aztán Toledo püspöke azonosított egy legenda alapján. A kultuszt II. Alfonz (791-842) asztúriai király építette ki, és a katedrális helyét – megint csak a hagyomány szerint – egy csillagmező (*Campus Stellae*) nevű dombon jelölte ki; innen a város neve. A 9-11. századra a felvirágzás és a normann, illetve arab fosztogatók utáni újjáépítés volt jellemző. A 12. század egyfajta virágkort jelent: Diego Gelmirez püspök (1100-1140) tovább folytatta az építkezéseket, Compostelát érseki rangra emelte, sőt még a kasztíliai trónharcokba is beszállt Urraca oldalán.⁶⁶ A század közepén évi 200 000-500 000 zarándok látogatott Santiago Matamoros (Mórgyilkoló) sírjához.⁶⁷ Végül egy évvel kereszteseink érkezése előtt befejeződött a ma látható katedrális építésének első szakasza is.

A zarándokútról az első részletes leírás 1140–50 körül készült; szinte a modern útikönyv elődjének tekinthető.⁶⁸ Érdekessége, hogy a *Narratio*hoz hasonlóan ebben is pontos leírások vannak a vidékről, a helyi életről – habár a szerző, a német kereszttel ellentétben, saját Poitou-i származásánál fogva elfogultan szemlél mindent. Számunkra az lehet ebből érdekes, mi történt a város előterében. A szokás szerint megfürödtek a Lavamentula erdő folyójában, majd ehhez közel, az Öröm hegyéről pillantották meg a várost. Aki a csoportból először felért, az lett a „király” – innen (is) vannak sok európai nemzetnél a király jelentésű családnevek.⁶⁹

⁶³ A három *peregrinatio maiores* Róma, Jeruzsálem és Compostela volt. Az összes többi zarándokhely *peregrinatio minoresnak* számított.

⁶⁴ RUNCIMAN 2002, 43.

⁶⁵ Lásd erről többek között: GITLITZ – DAVIDSON 2000, KAKUCS 2006, MELCZER 1993, SHAVER-CRANDELL – GERSON 1995, ROUX 2007, stb.

⁶⁶ GITLITZ – DAVIDSON 2000, 346-348.

⁶⁷ OHLER 1989, 187.

⁶⁸ Uo., 184.

⁶⁹ Uo., 192-198.

Nem tudjuk, hogy mindezeket a brémaiak is végigjárták-e, ám a compostelai zarándokútról szóló mű szerzője olyan szilárd hagyományként állítja be ezeket, hogy nehéz elképzelni kihagyásukat.

A városlátogatás után nyolc napot kellett várniuk a megfelelő szélre, ám július 1-jén indulva már másnap elhajóztak Oporto mellett, majd 3-án vagy 4-én befutottak Lisszabon kikötőjébe (*portum Ulixibone*).⁷⁰ Lisszabon leírásakor tisztában van a szerző azzal, hogy keresztes elődek vették be, ám mint már feljebb volt róla szó, nem negyvennégy, hanem csak negyvenkét évvel az események előtt.⁷¹ Szerzőnk leírja a Tagus torkolatát, melyet az Elbáéhoz hasonlít Stadénál (*est autem amplum sicut Albia iuxta Stadium*),⁷² majd itt is értekezik a környékbeli völgyek termékenységéről, sőt még a három német mérföldre⁷³ lévő, kiváló lótenyésztéséről híres Sintrát is kiemeli. A város előterében ekkor negyvennégy hajó állomásozott az övéiken kívül; a brémaiak csoportja ismét tizenegy hajóból állt, ugyanis csatlakozott hozzájuk a már említett galíciai kalauz hajója is.⁷⁴ Kiderült, hogy négy-öt héttel korábban jártak itt flandriai és birodalmi hajók is, ám azok, miután bevették Alvort és lemészároltak ötezer-hatszáz embert, elhagyták a várost, és a lisszaboni hajóktól Gibraltárig kísérve sikeresen eljutottak a Földközi-tengerre. Ezek után említi meg a szerző, hogy I. Sancho (**5. ábra**) éppen sereget szervezett Silves ellen, melybe őket is bevonta (*nos interea accigebamur ad obsidionem Silvie pro petitione [regis] Portugalensis cum multis copiis etiam se properantis*).⁷⁵

Ezzel kapcsolatban tudni kell, hogy az Ibériai-félsziget királyai a 13. századig nem fejlesztették flottáikat.⁷⁶ A legjobban Aragóna-Katalónia uralkodói (a két ország 1137-ben egyesült) foglalkoztak a tengerrel: 1149-ben Tortosában már létrejött az első Arzenál, illetve Barcelona fontos kikötőváros volt,⁷⁷ és aztán I. Jakab 1213-ban tette meg az első lépéseket a fejlesztésre.⁷⁸ Ez az oka annak, hogy a tengeri akciók meglehetősen esetlegesek voltak a térségben. A legfontosabbak a következők: 1112-ben Diego Gelmirez compostelai püspök angol hajókat szerzett Urraca támogatására,⁷⁹ 1113-15-ben a mallorcai keresztes hadjáratban 200-300 pisai hajó vett részt, Almeira 1147-es ostromában 63 genovai és 163 egyéb hajó,

⁷⁰ ACCOUNT 195. = NARRATIO 615.

⁷¹ Lisszabon ostroma 1147. július 1. és október 24. között zajlott; amikor szárazon és vízen egyaránt támadva a keresztesek és I. Alfonsz portugál király csapatai bevették az ország új fővárosát.

⁷² ACCOUNT 195. = NARRATIO 616.

⁷³ 1 német mérföld = kb. 4 angol mérföld = kb. 6437,2 méter.

⁷⁴ ACCOUNT 196. = NARRATIO 617.

⁷⁵ ACCOUNT 196. = NARRATIO 617.

⁷⁶ ROSE 2002, 43.

⁷⁷ Uo., 10.

⁷⁸ Uo., 43.

⁷⁹ DAVID 1936, 18-19.

Lisszabon alatt 164-200 keresztes hajó, Silves ostromakor 55-56, Alcácer do Salnál pedig 180 hajó (1195).⁸⁰ Utóbbi három expedíció a portugál királyok nevéhez fűződik, akik kihasználták, hogy a Szentföldre, illetve a Mediterráneumba tartó északiaknak itt okvetlenül meg kellett állniuk, hogy készleteiket feltöltsék,⁸¹ hiszen arra legközelebb Katalóniában nyílt volna lehetőségük a mórok miatt. Egyébként már Sigurd norvég király 1107-es expedíciója során kiderült, hogy anélkül nem lehet eljutni a Földközi-tengerre, hogy ne harcolnának felkérésre, vagy védekezés céljából az ibériai muszlimok ellen.⁸² Ennek a folyamatnak voltak tehát részesei a brémai keresztesek is.

Ahogy a dolgozat bevezetőjében is szerepelt, jelen munka tematikusan ismerteti a forrás egyes aspektusait. Időrendben a Lisszabonból való kihajózás és Silves ostroma következne, ám ezeket csak az 4. fejezetben vizsgáljuk meg, most a Silvesből való indulásnál folytatódik az események tárgyalása.

3.4. Utazás Silvestől Marseille-ig – áthajózás a Gibraltári-szoroson

Hajósaink szeptember 20-án folytatták útjukat Silves kikötőjéből, Portimaóból keleti irányba.⁸³ Az elkövetkezendő öt napban Cádizig jutottak, és ez az út azon szakasza, ahol igazán megszorodnak a forrásban említett helységnevek. David szerint a szerző addig főleg azt írta le, amit látott, illetve amit a kalauzoktól hallott, de az itteni tájról már olvashatta arab földrajztudósok műveit is, így lényegesen több információval rendelkezett Andalúzia partvidékéről és a szemben fekvő Marokkóról.⁸⁴ Több mint húsz várost felsorol mindkét partról, megemlíti még Marrakesh-t is, majd azt, hogy ezután a táj hegyvidéki, és ez eltart – itt jelentőset ugrik a leírásban – egészen Mekkáig (*durat usque Mecam*).⁸⁵

A keresztesek szeptember 25-27. között Cádizban voltak. A város lakói néhány silvesi menekült hatására megadták magukat, az előljáró ajándékokat hozott, illetve megígérte tizenkét keresztény fogoly és sok pénz átadását. Ám másnap csak négy foglyot adott át, és láthatóan mesterkedett valamiben. A keresztesek hagyták futni, mire ő porig égettette és leromboltatta saját városát. Szerzőnk itt is dicséri a város gazdagságát, kiemeli öt erődjét és évi három vásárát, melyek kitűnő közvetítőhelyek Afrika és az Ibériai-félsziget szaracénjai számára.⁸⁶

⁸⁰ O'CALLAGHAN 2003, 149.

⁸¹ UNGER 2006, 263.

⁸² UO., 253. A norvégok Sintra, Lisszabon, Alcácer do Sal és Mallorca mórjai ellen vették fel a küzdelmet.

⁸³ ACCOUNT 206. = NARRATIO 635.

⁸⁴ DAVID 1939, 603.

⁸⁵ ACCOUNT 206. = NARRATIO 635-638.

⁸⁶ ACCOUNT 206-207. = NARRATIO 638-639.

Ezt követően újfent problémáik adódtak a széllel, de szeptember 29-re a flotta egy része elérte Tarifát.⁸⁷ Ez az első pont, ahol arra van utalás, hogy esetleg nemcsak a brémaiak voltak itt, hanem a Silves ostromában részt vevő angol és flandriai hajók is.⁸⁸ A keresztesek eltervezték Tarifa megtámadását, ám erre végül nem került sor, ugyanis a parton túl sok muzulmán harcos várt rájuk (a nők már a hegyekbe menekültek); egymással sem bírtak dűlőre jutni, ráadásul vihar készülődött. Ennek hatására bevártak három hajót és továbbindultak. A szerző megemlíti még Gibraltár előtt Kasr Masmuda és Ceuta városait, ez utóbbinál kiemeli, hogy itt van a marokkói király gályáinak (*galee regis Marothie*)⁸⁹ horgonyzóhelye, illetve azt, hogy saját számításai szerint a szoros 2 német mérföld széles és 6 német mérföld hosszú, azaz mintegy 13 km széles és 38 km hosszú.⁹⁰ Valójában a legszűkebb helyen 7,7 km, míg hosszúsága Mollat szerint körülbelül 59 km, habár a szoros kezdetének és végének megítélése meglehetősen szubjektív.⁹¹ Vélhetően másnap, szeptember 30-án elhaladtak Algeciras és Gibraltár előtt, és ezzel behajóztak a Földközi-tengerre.

Első hallásra mindenképpen meglepő, hogy mindez ilyen könnyedén ment. Először is meg kell jegyezni, hogy a Gibraltári-szorosban van egy Nyugatról Keletre tartó 2-3 csomós áramlat (az ellenáramlat 100 méter mélyen jön vissza), amelynek köszönhetően ebbe az irányba meglehetősen gyorsan lehet haladni.⁹² Ezen túlmenően felmerül a kérdés, hogy miért asszisztáltak ehhez a muszlimok, hol volt az ő flottájuk?

Az arabok már a 7. században próbálkoztak tengeri hatalmuk fejlesztésével a Mediterráneumban, de ezt a 9. századig Bizánc még sikeresen megakadályozta. Ekkor létrejött három állandó hajóhad: nyugaton, keleten és Tunisz környékén.⁹³ A 11. században a Cordobai kalifátus bukásával a nyugati muszlim flotta – melynek legfőbb bázisai addig Ibizán, Alicantében, Algecirasban, Ceutában, Sevilleben, Silvesben, Alcácer do Salban és Nyugat-Marokkóban voltak –⁹⁴ olyannyira meggyöngült, hogy sem az első, sem a második keresztes hadjárat idejében nem tudta megakadályozni a keresztesek keletre hajózását.⁹⁵ Az 1147-es almohád hatalomátvétel hozott némi változást; az 1160-as évektől új, erős flottát

⁸⁷ Megjegyzendő, hogy szeptember 29-e (Szent Mihály napja) az utolsó konkrét dátum a szövegben, innentől kezdve a szerző csak azt adja meg, hogy hány napot és éjszakát hajóztak két helyiség között. Sajnos ez nem mindig egyértelmű, ezért szerepelnek ezek a dátumok kérdőjellel az itineráriumban.

⁸⁸ Erről lásd bővebben az 4.1. fejezetet.

⁸⁹ ACCOUNT 207. = NARRATIO 640. A gálya szó használata azért fontos, mert a jelek szerint – még különösebb hajós műveltség hiányában is – tisztában volt azzal, hogy a Földközi-tengeren a gálya volt a jellemző hajótípus.

⁹⁰ ACCOUNT 207. = NARRATIO 639-640.

⁹¹ MOLLAT 1996, 26-27.

⁹² UO., 27.

⁹³ LEWIS - RUNYAN 1985, 41-46.

⁹⁴ LEWIS 1978, 141.

⁹⁵ A témáról lásd bővebben: DAVID 1936, 12-26.

építettek ki, mely szilárdan tarthatta a szoros két oldalát. A legfontosabb támaszpontjaik Tripoliban, Tuniszbán, Algírban, a Baleári-szigeteken és a Szent-Vince foknál voltak.⁹⁶ Az 1179-1181 közötti időszakról már vannak források az almohád flotta és a portugál hajók kisebb összeütközéseiről.⁹⁷ Ám ez a flotta hiába volt erős, az 1190-es évekig komoly tengeri erőt nem tudott kifejteni a belharcok miatt, ráadásul az ismert keresztes expedíciók mind nagy létszámúak voltak.⁹⁸

Gibraltár elhagyása után a brémaiaknak már semmilyen különösebb élményben nem volt részüik. Öt nap-öt éjszakás úton, nagyon gyorsan haladva jutottak el az Ebro torkolatáig,⁹⁹ ahol a szerző szerint Katalónia kezdődik. Ez egyben az első laposabb vidék is, nagyon termékeny. Megemlíti a torkolatnál fekvő Tortosát, amellyel kapcsolatban kiemeli, hogy ugyanakkor foglalták el a pisaiak és a genovaiak, amikor az övéik Lisszabont (*hec civitas prima Christianorum est quam Pisani et Ianuenses, tempore quo Ulixibona a nostris est capta, ceperunt*).¹⁰⁰ Általánosságban Katalóniáról elmondja, hogy rengeteg vára van, majd folytatja a leírást az egy napi hajóútra lévő Tarragonával, melyről megtudhatjuk, hogy korábban sokkal jelentősebb volt, mint 1189-ben, de érseki székhely státusát még őrzi. Innen további egy nap Barcelona, Katalónia fővárosa (*Barcelona, ubi est caput comitatus Artalonensis*).¹⁰¹ Ezt követően már csak lezárja az utazásról írt beszámolóját: hatnapos út Narbonne, onnan kettő Montpellier, majd három Marseille. Végezetül hozzáteszi, hogy utóbbi két városban találkoztak kereskedőkkel, akik jártak muszlim városokban és beszámoltak, hogy mindenki retteg tőlük Silves bevétele miatt, és a védekezés helyett inkább a menekülésre készültek fel.¹⁰² Ezzel, a vélhetően október 18-án történő megérkezéssel, véget ér a forrás.

⁹⁶ LEWIS - RUNYAN 1985, 51-52.

⁹⁷ DAVID 1939, 594.

⁹⁸ LEWIS 1978, 150-151.

⁹⁹ ACCOUNT 207-208. = NARRATIO 640-641. Az út során ismét több mint tíz helységnevet említ a forrás.

¹⁰⁰ ACCOUNT 208. = NARRATIO 642. Valójában Tortosát csak 1148 decemberében sikerült visszafoglalni.

¹⁰¹ ACCOUNT 208. = NARRATIO 642.

¹⁰² ACCOUNT 208. = NARRATIO 642.

4. Silves ostroma

4.1. Előkészületek, seregszemle

Brémai kereszteseink a július 3-i (vagy 4-i) érkezést követően július 14-ig Lisszabonban tartózkodtak. Az itt történekről a *Narratio* csak annyiban tesz említést, hogy I. Sancho bevonta őket is a Silves elleni hadjáratba.¹⁰³ Feltehető, hogy az itt töltött tíz nap a pihenésen, tervezgetésen és a készletek feltöltésén túl sok-sok alkudozással is telt. Diketói Radulfus szerint már ekkor szerződést kötöttek a portugál királlyal három püspöke jelenlétében,¹⁰⁴ hogy a város elfoglalása után az a király tulajdonába kerül, ám minden mozdítható érték a kereszteseké lesz (*pactum iniit cum eis tam ipse quam tres episcopi sui praestito sacramento, quod quicquid vel auri vel argenti vel victualium civitate subacta possent adquirere, suos in usus redigerent, et solam urbem regis potestati subigerent*).¹⁰⁵ Ezt a mozzanatot a *Narratio* nem említi, a szerző szerint – ahogy lentebb olvasható – erről csak a város feladása után kezdtek alkudozni. Nyilvánvalóan a brémai fizikailag közelebb volt az eseményekhez, mint Diketói Radulfus, mindazonáltal nehezen képzelhető el, hogy Lisszabonban nem esett volna szó arról, mi az ára a segítségnek. Ekkor egyébként feltehetően maga I. Sancho is felvette a kereszteset.¹⁰⁶

Július 14-én a keresztesek újfent hajóra szálltak, és elindultak Silves felé, míg a portugál sereg szárazföldön követte őket. A kihajózás kapcsán ki kell térni arra, hogy hány hajó vett részt az akcióban, és ezek honnan érkeztek. Mindezt nem az előző nagy fejezet tárgyalja, mivel a seregek vizsgálatához és a résztvevők létszámának megállapításához ez a legfontosabb információ. A forrásból kiderül, hogy harminchat nagy hajó, egy galíciai gálya (Tuyból), és sok lisszaboni hajó, úgy nevezett *sagitarii* vett részt a hadjáratban,¹⁰⁷ illetve később csatlakozott hozzájuk egy breton hajó is.¹⁰⁸ A harminchat keresztes hajóból nyilvánvalóan tíz volt brémai (ne feledjük, amikor a Temze torkolatában két hajót elveszítettek, csak egyet vásároltak helyettük), tizenkettő flandriai, ahogy azt Kurth egy pápai levélre hivatkozva megállapította,¹⁰⁹ a maradék tizennégy pedig vélhetően angol, londoni volt. Ezekből az információkból, és abból kiindulva, hogy érkezésükkor negyvennégy hajó állt Lisszabon kikötőjében, tizennyolc portugál hajó tarthatott velük.¹¹⁰ Ez a közepes méretű flotta

¹⁰³ ACCOUNT 195-196. = NARRATIO 615-617.

¹⁰⁴ A három portugál püspökség: Braga, Oporto és Lisszabon.

¹⁰⁵ DICTOI RADULFUS 65-66.

¹⁰⁶ O'CALLAGHAN 2003, 182.

¹⁰⁷ ACCOUNT 196. = NARRATIO 617.

¹⁰⁸ ACCOUNT 197. = NARRATIO 618.

¹⁰⁹ KURTH 1911, 168.

¹¹⁰ DICTOI RADULFUS 65.

– a breton hajóval együtt tehát ötvenhat hajó – konvojban haladt a kor szokásainak megfelelően, ugyanis annak ellenére, hogy Algír központú belharcok gyötörték az almohád birodalmat, a keresztesek joggal félhettek a muszlim flottától.¹¹¹ A hajókat a középkor ezen szakaszában nem elsősorban nagy tengeri csaták megvívására használták, hanem csapatszállításra, utánpótlás szállítására, partvédelemre és blokádra. Ennek megfelelően a flották nagyjából nem hadihajókból álltak, hanem kereskedelmi hajókat alakítottak át e célra, melyek legénységét megtanították az íj, illetve a számszerű használatára.¹¹² Ezen kívül kiválóan ki tudták használni a várostromok alkalmával a tengerészek fával kapcsolatos szakértelmét ostromgépek gyártására, ahogy azt majd Silves kapcsán is megfigyelhetjük.

Az utazás az Aradénak, Silves folyójának torkolatáig három napot vett igénybe a Szent Vince-fok megkerülésével. Útközben szerzőnk kiemeli, hogy látták az elhagyott Alvor romjait is. A hajók a torkolatban horgonyoztak le (július 17.), majd néhányan partra szálltak, és kifosztották, illetve felégették a környező falvakat, melyek lakossága már nagyrészt Silvesbe menekült. A szerző külön kiemeli, hogy az akciónak volt két brémai áldozata, akiket egy tízfős őrzőcsapat szaracén könnyűlovas-csapat ölt meg.¹¹³ Ezeknek, a keresztény területeken *arrobda*-nak hívták, sokszor a városlakók milíciájából verbuválódott őrzőcsapatoknak komoly szerepük volt a városok meglepetésszerű megtámadásának megakadályozásában és az ellenség zargatásában.¹¹⁴ Időközben megérkezett a portugál szárazföldi sereg is, mellyel kezdetben a folyón felhajózó könnyű, gyors *sagitariusok* segítségével tartották a kapcsolatot, de aztán másnap este maga a parancsnok is átment a keresztesek táborába (július 18.).¹¹⁵ Ha a király nem volt jelen a hadműveletek során, akkor az *alférez* irányította az ibériai keresztény seregeket.¹¹⁶ Kurth szerint ez Silves esetében Alvaro Martins volt, aki a város elfoglalása után annak kormányzója lett,¹¹⁷ ám nem sokkal később megérkezett az amúgy jó hadvezéri adottságokkal rendelkező I. Sancho is; július 29-én ért Silves alá a király.¹¹⁸

Ezen a ponton érdemes kitérni arra, hogy milyen jellegű csapatok vettek részt a város ostromában. A portugál sereg – amelyről a *Narratio* szerzője kifejezetten rossz véleménnyel van – a 14. századig egy alapvetően régimódi struktúrájú szervezet volt, a katonák mozarab-

¹¹¹ UNGER 2006, 266.

¹¹² HUTCHINSON 1994, 146-149.

¹¹³ ACCOUNT 196-197. = NARRATIO 617-619.

¹¹⁴ POWERS 1999, 29.

¹¹⁵ ACCOUNT 197. = NARRATIO 618.

¹¹⁶ O'CALLAGHAN 2003, 133.

¹¹⁷ KURTH 1911, 204.

¹¹⁸ ACCOUNT 199. = NARRATIO 623.

andalúziai jellegű ruhákban jártak és sokáig használták a hosszúját **(6. ábra)**.¹¹⁹ Jellemzően az Ibériai-félsziget hadseregei kevésbé voltak feudális szerkezetűek a nyugat-európaiakhoz képest, ám a hadviselés formái civilizáltabbak voltak. Kétféle támadó hadműveletben lehetett gondolkodni: vagy portyákra indultak, vagy hosszabb, területszerző hadjáratokra.¹²⁰ Ezek gyakran egymást követték, tehát ha úgy tetszik, Silves ostromát tekinthetjük a hadjáratnak, Alvor kifosztását pedig az azt előkészítő portyának. A hadsereg alapját a nemesség adta, akik lóháton harcolva, karddal és lándzsákkal rontottak az ellenségre, általában vékonyabb páncélzatban, mint nyugat-európai társaik, hiszen fontos volt a mozgékonyság megőrzése az arabokkal szemben.¹²¹ Természetesen a lovagság intézménye itt is élt, ám a legerősebb csapattestet nem ők, hanem a *mesnadas* nevű profi zsoldos testőrség adta.¹²² A közrendűek talpasként vettek részt a háborúban; lándzsát, hajítódárdát és íjat használva az *almocadén* irányítása alatt.¹²³ A hadsereg fenntartása a félszigeten is nagyon drága volt, ám a nemesek és a városiak évi három hónap kötelező szolgálattal tartoztak a királynak,¹²⁴ ráadásul a sokszor a hadsereggel tartó főpapok is vállalták bizonyos méretű csapatok kiállítását. Az utánpótlást nehezebb volt előteremteni, sokszor különféle adókat szedtek be ennek érdekében.¹²⁵ Ugyan ekkora már elterjedt a reconquista eszméje körükben,¹²⁶ sőt, szerették a keresztes státust,¹²⁷ de számukra is a zsákmányszerzés volt legfontosabb a hadjáratban.¹²⁸ Sajnos nem tudjuk, hány főből állt a portugál sereg.

A keresztesekről csak nagyon keveset tudunk azon kívül, hogy háromezer-ötszázan voltak,¹²⁹ és ezt a *Narratió*n kívül Diketói Radulfus is megerősíti.¹³⁰ Vélhetően mind az angol, mind a flamand, mind a német területekről érkezettek nagyrészt alacsonyabb rangúak voltak, habár O’Callaghan Silves ostroma kapcsán kiemel néhány nevet – pontos hivatkozás nélkül: Lajos, Thuringia tartományi grófja, Henrik, Bar grófja, Airald, Braine grófja és Sandwichi Saindo.¹³¹ Ezek közül a *Narratio* senkit nem említ, ahogy arról már volt szó, pedig Lajos gróf valószínűleg velük kellett, hogy jöjjön, ha igazak O’Callaghan állításai. Lovakról szintén nincs szó, feltehetően gyalogos katonák voltak íjakkal, lándzsákkal és egyszerűbb páncélzattal

¹¹⁹ MEN-AT-ARMS 2008, 12.

¹²⁰ Uo., 9.

¹²¹ O’CALLAGHAN 2003, 130. és LOMAX 1978, 99.

¹²² LOMAX 1978, 99.

¹²³ O’CALLAGHAN 2003, 133.

¹²⁴ Uo., 153.

¹²⁵ Erről bővebben lásd: O’CALLAGHAN 2003, 152-168.

¹²⁶ Maga a terminus viszont 19. századi.

¹²⁷ LOMAX 1978, 103.

¹²⁸ Uo., 101.

¹²⁹ Véleményem szerint a portugál flotta legénységével együtt.

¹³⁰ ACCOUNT 203. = NARRATIO 630. és DICTOI RADULFUS 66.

¹³¹ O’CALLAGHAN 2003, 59.

felszerelve. Jellemzően az angolok fehér, a flamandok zöld keresztet viseltek ruhájukra varrva **(7-8. ábra)**.¹³²

A király seregében harcoltak a különböző lovagrendek csapatai is. A forrás szerint templomosok, ispotályosok és a Calatrava-rend (*milites de ordine Cisterciensi (...), quorum caput est Callatravia*)¹³³ volt jelen, illetve utóbbi portugál alosztályai **(9. ábra)**. A templomosok és az ispotályosok meglehetősen korán, már a 12. század elején megjelentek az Ibériai-félszigeten.¹³⁴ A Calatrava-rend 1158-ban jött létre, amikor a templomosok feladták Calatrava várának védelmét, és azt Fitero ciszterci apátja vette át. Egy 13. századi krónika szerint nem akartak új rendet; mégis az lett belőle.¹³⁵ 1164-ben a pápa is megerősítette, majd 1186-tól Morimonde apátjának fősége alá került. A szervezet alapvetően a többi lovagrendhez hasonlított: élén a *maestro* állt, a lovagok pedig *encomiendákba* szerveződve éltek. A Toledo környéki birtokokról indulva 1175-ben telepedtek meg Portugáliában: Évora központtal létrejött az Aviz Rend, a portugál alosztályuk. Kiemelendő, hogy a félsziget rendjei között jóval kisebb volt a rivalizálás, mint a két nagy nemzetközi rend között; ilyen jellegű problémát nem is említ a *Narratio*.¹³⁶

Silves védőiről szinte semmilyen információt nem kapunk, hiszen jellemzően a keresztény források alig foglalkoznak a muszlimokkal.¹³⁷ Dicetói Radulfus a nyilvánvalóan túlzó hatvanezer főről beszél,¹³⁸ a *Narratio* szerzője még ennyit sem mond. Csak abból tudunk kiindulni, hogy az ostromnak 15 800 túlélője volt,¹³⁹ ám ebből nem deríthető ki, hány fegyverforgatásra alkalmas ember volt a várban. Egyébként az almohád hadseregvezet törzsi alapokon állt, ám itt inkább városiak lehettek a védők **(10-12. ábra)**.¹⁴⁰ A parancsnokot a *Narratio* Albainusnak,¹⁴¹ Dicetói Radulfus Alcadnak hívja,¹⁴² valójában Aisa ben Abu Hafs ben Ali állt ekkor a város élén.¹⁴³

A jelenlévők a megérkezés utáni harmadik napon (július 19.) elhatározták, hogy megostromolják Silvest. Néhányan ugyan javasolták a beazonosítatlan „Dardea” megtámadását, mondván, Silves túl erős és egy királyság fővárosa – a valóságban csak volt;

¹³² RUNCIMAN 2002, 647.

¹³³ ACCOUNT 203-204. = NARRATIO 630.

¹³⁴ FOREY 1994, 199-204. és THE ATLAS OF THE CRUSADES 1991, 54.

¹³⁵ FOREY 1992, 27.

¹³⁶ O'CALLAGHAN 2003, 128.

¹³⁷ POWERS 1999, 25.

¹³⁸ DICETÓI RADULFUS 66.

¹³⁹ ACCOUNT 203. = NARRATIO 629.

¹⁴⁰ MEN-AT-ARMS 2008, 21-24.

¹⁴¹ ACCOUNT 202. = NARRATIO 628.

¹⁴² DICETÓI RADULFUS 66.

¹⁴³ DAVID 1939, 657.

140 évvel korábban –, de erre nem került sor. Végül kitartottak eredeti elhatározásuk mellett, és a folyón felhajózva könnyű csónakokkal partra szálltak (július 20.), és felverték a tábort két nyíllövésnyire a falaktól.¹⁴⁴

4.2. Silves fekvése és erősítése

Az ostrom ismertetése előtt elengedhetetlen megismerni a város fekvésével és erősítéseivel; mindezek nélkülözhetetlenek lesznek az ostrom eseményeinek megértéséhez.¹⁴⁵

A város fekvésével és erősítéseivel kapcsolatban bőven kapunk információt a *Narratióból*, illetve rendelkezésünkre áll az arab földrajztudós, Idrisi munkája is.¹⁴⁶ Silves városa egy 60 méter magas domb tetején található az Arade folyó felett, nem messze az Odelouca torkolatától. A település körülbelül 10-12 km-re fekszik a tengertől, így dagálykor könnyedén fel lehet hajózni.¹⁴⁷ David szerint a domb olyan meredek, hogy északkeleti oldalán a mai napig nincs bejárata a városnak.¹⁴⁸ A táj, Algarve,¹⁴⁹ némileg elüt Portugália többi részétől: klímája mediterrán, mandula- és narancsligetek, dús erdők borította kisebb hegyek veszik körül a várost; így nem csoda, hogy Kurth szerint elsősorban a faárusításból élt. Az ostrom után szerzőnk szerint 15 800 ember élt a városban,¹⁵⁰ így azt megelőzően, szintén Kurth elképzeléseinek megfelelően, húszezren lehettek.¹⁵¹

A *Narratio* a várost Goslarhoz hasonlítja (*magnitudine non multum dissidet a Goslaria*), és mindezt megtoldja azzal, hogy itt sokkal több a ház, és épült néhány szép villa is.¹⁵² Nem célunk a muszlim építészet bemutatása, de tudni kell, hogy a térségre a változatos iszlám építészet és a hispániai hagyományok házassága volt jellemző;¹⁵³ csúcsíves patkó- és fűrészfogívekkel, téглаépítményekkel.¹⁵⁴ Az erősítési hagyományokban a hajlított kapuk, a magas falak, a négyszögletes tornyok és a téгла használata számított elterjedtnek.¹⁵⁵ A várost fal¹⁵⁶ vette körül, szerzőnk egyetlen kis viskót sem látott azon kívül, sőt, még árok is védte a települést. A falat négyszög alaprajzú tornyok tagolták, olyan sűrűn, hogy egyikről a

¹⁴⁴ ACCOUNT 197. = NARRATIO 619.

¹⁴⁵ Silves történetéről lásd: DAVID 1939, 646-659., HUICI MIRANDA 1954.

¹⁴⁶ DAVID 1939, 645.

¹⁴⁷ ACCOUNT 196. = NARRATIO 618.

¹⁴⁸ DAVID 1939, 643.

¹⁴⁹ Az arab *Al-Gharb* = Nyugat szóból.

¹⁵⁰ ACCOUNT 203. = NARRATIO 629.

¹⁵¹ KURTH 1911, 190.

¹⁵² ACCOUNT 197. = NARRATIO 619.

¹⁵³ TOMPOS 1986, 187.

¹⁵⁴ KOCH 1997, 83.

¹⁵⁵ MEN-AT-ARMS 2008, 39.

¹⁵⁶ David szerint ez a *táipa* nevű vörös, vályogszerű téglából épült, ami Afrikában és Spanyolországban volt jellemző. Lásd: DAVID 1939, 644.

harmadikig könnyedén el lehetett hajítani egy követ (*nota etiam quo din muro cuiuslibet muntionis erant turres ita vicine út modicus fuerit iactus lapidis de una turri ad terciam*).¹⁵⁷

A még ma is álló felsővárnak megvan tizenhét tornya, melyek az almohád tradíciók¹⁵⁸ szerint kicsit előrébb állnak (2-3 méterrel), és egy íves átjáró köti össze őket a falakkal. Átlagosan 16 m² alapterületűek, de a legnagyobb eléri a 40 m²-t is.¹⁵⁹

Az erődnek négy része volt. A völgyben fekvő külvárost *arrabaldének*¹⁶⁰ nevezték, melyet egy nagy, magányos torony, az *albarrana* védett. Ezek napjainkra majdnem teljesen megsemmisültek. A domb tetején állt az *al-medina*,¹⁶¹ azaz a felsőváros, benne az *alcázárral*,¹⁶² azaz a fellegvárral. Ennek kapuja olyan erős volt, és az átjáró annyira kacskaringós, hogy érdekesebb volt a falon át megpróbálni bejutni a városba (*introitus portarum ita angulosi et toruosi erant ut facilius transsiretur murus quam ostium intraretur*).¹⁶³ Fentről egy dupla fallal védett vízvezeték (*conductus aquarum*) futott le a folyóhoz, a város vízellátását biztosítandó, melyet a négy toronnyal megerősített *couraca* is támogatott. A szerző megemlíti, hogy az *al-medina* falain a gyilokjárókból jól ki lehetett látni az alsóvárosra, így, aki a felsőváros falait támadná, mind a falakról, mind az *albarranából* lőhető.¹⁶⁴ Ezen elnevezésekre úgy hivatkozik, hogy mind a keresztények, mind a szaracénok használják őket.¹⁶⁵ Nagyfokú tájékozottságra és tisztánlátásra vall, hogy a német szerző a helyi elnevezéseket használja, és azokkal rendre pontosan bánik.

4.3. Silves ostroma

A tényleges harci cselekmények július 21-én kezdődtek meg.¹⁶⁶ Az ostrom egyes lépéseinek könnyebb nyomon követése érdekében készült egy újabb táblázat (**13. ábra**). A dolgozatnak nem célja minden nap eseményeinek részletes bemutatása és a forrás elmesélése, inkább az előző fejezetben ismertetett egyes erődítmény-részek bevétele és az ahhoz bevetett eszközök és módszerek ismertetésére koncentrál (**14-15. ábra**). A többi nyugati forrás csak tényként említi Silves bevétele, a *Narratió*n kívül egyedül Diketói Radulfus ír pár sort magáról az ostromról is. Megerősíti a július 17-i érkezést, de az alsóváros és víznyerőhely

¹⁵⁷ ACCOUNT 198. = NARRATIO 621.

¹⁵⁸ MEN-AT-ARMS 2008, 39.

¹⁵⁹ DAVID 1939, 644-645.

¹⁶⁰ Az arab *al-rabad* = külváros szóból.

¹⁶¹ Az arab *al-medinah* = város szóból, melynek a félszigeten a város legfőbb erődítményére utaló jelentése is volt.

¹⁶² Az arab *al-kasr* = erőd szóból.

¹⁶³ ACCOUNT 197. = NARRATIO 620.

¹⁶⁴ ACCOUNT 197. = NARRATIO 619-621.

¹⁶⁵ ACCOUNT 198. = NARRATIO 621.

¹⁶⁶ ACCOUNT 198. = NARRATIO 621.

elfoglalását már egy időpontra teszi, és a vár feladása, véleménye szerint, szeptember 6-án volt.¹⁶⁷

A város elleni első akció magától értetődően az *arrabalde*, azaz az alsóváros két oldalról való megtámadása volt. Már az első napon sikerélményben volt része a keresztényeknek, hiszen létrás roham segítségével elfoglalták az egész alsóvárost, és bár a forrás nem említi, az *albarrana* torony is ekkor eshetett el. A szerző megemlíti, hogy sikeresen – a vízzel nem foglalkozva – átkeltek a várárkon, majd a falakon átmászva – annak ellenére, hogy kövekkel dobálták őket fentről – megvetették lábukat a városban, és visszakergették a védőket az *al-medinába*. Megjegyzendő, a muszlimok többsége még időben elhagyta a helyét, így viszonylag kevés áldozata volt részükről a visszavonulásnak, igaz, a már említett kacskaringós kapubejáróban sokakat agyontapostak.¹⁶⁸ A falak ilyen módon történő megmászása a legősibb módszer volt egy vár bevételére, ám veszélyes is, hiszen könnyen észrevehető volt a szándék, és így a védők a létra ellökésével vagy különböző dolgok ledobásával – ahogy láttuk, például kövekkel – távol tudták tartani a támadókat, tehát erősen védett, magas falak ellen az akció felért az öngyilkossággal (**16. ábra**).¹⁶⁹ A keresztieseknél a tengerészek szerepe az ilyen jellegű támadásokban különösen fontos volt, hiszen ők jól tudtak mászni.¹⁷⁰ Rövidesen azt is megtudjuk, hogy a város parancsnoka kivégeztette a visszavonulás kezdeményezőit, és tetemeiket kidobálták a falon kívülre, amit a *Narratio* szerzője nem ért (*quorum corpora extra muros proiecerunt, nescio quare, nolentes forsitan sepelire*),¹⁷¹ hiszen ők általában eltemették halottaikat a csata után. Ez egy érdekes példa az arabok orvoslásbeli és higiéniai ismereteinek előrehaladottságára az északiakkal szemben.

Július 22-én ugyanilyen módszerekkel megindultak a felsőváros bevételére is, ám hiába a hosszas próbálkozás; a mély árok (gyakori volt városoknál, hogy külön árka volt a városnak, és a magasabban lévő felsővárosnak vagy fellegrárnak is),¹⁷² a meredek domboldal és a védők keménysége miatt kénytelenek voltak visszavonulni. Közben a muszlimok megpróbálták a keresztényekre gyújtani saját alsóvárosukat, ám az építészeti hagyományaik miatt (ti. kevés fát használtak) a tűz nem tudott elterjedni.¹⁷³ Az ilyen jellegű kemény rohamok általánosak voltak az ostromok elején, hiszen abban bíztak, hogy gyorsan megadásra

¹⁶⁷ DICETÓI RADULFUS 66.

¹⁶⁸ ACCOUNT 198. = NARRATIO 621-622.

¹⁶⁹ KAUFMANN – KAUFMANN 2004, 57.

¹⁷⁰ BRADBURY 1994, 275.

¹⁷¹ ACCOUNT 198. = NARRATIO 622.

¹⁷² KAUFMANN – KAUFMANN 2004, 47.

¹⁷³ ACCOUNT 198-199. = NARRATIO 622-623.

bírják az ellenséget, és ezzel elkerülhetik a hosszú blokádot.¹⁷⁴ Silves kapcsán mindenesetre kiderült, ez a módszer nem vezet eredményre a felsővárossal szemben.

A következő hét ácsolással telt: a tengerészek szakértelmét kihasználva ostromgépeket, ostromtornyokat, új létrákat és egyéb szerkezeteket építettek a város bevételehez. Nehézséget okoz, hogy a középkori források rendszerint nem nevezik nevén, mire gondolnak pontosan, inkább csak a gépek (*machinas*) szót használják.¹⁷⁵ Az ostrom során biztosan tudjuk, hogy bevetettek ostromtornyokat, hajítógépeket és faltörő kosokat, melyeket a mellékelt ábrák szemléltetnek és mutatnak be **(17-19. ábra)**. Közben július 29-én I. Sancho is megérkezett egy nagy sereg élén, így még intenzívebbé válhatott a munka. Ez az időszak a kölcsönös kegyetlenkedéseknek is lehetőséget teremtett, hiszen az unatkozó katonák csak így tudták kiélni agresszivitásukat. Előbb egy angol katona ölt meg a védők szeme láttára egy muszlimot, majd a várbeliek lógattak ki a falra három keresztényt, és lándzsákkal, illetve kardokkal halálra kínozták őket; mindezt vasárnapra időzítve.¹⁷⁶ Az ilyen jellegű események teljesen megszokottak voltak egy ostromnál, sokszor a morál megtörése végett alkalmazták őket, például a lombardiai Crema ostrománál 1159-ben a német katonák a foglyok levágott fejével labdáztek.¹⁷⁷

Augusztus elején új cél fogalmazódott meg az ostromlóknál: el kell foglalni a *couracát*, hogy a silvesieket elvágják az éltető víztől. A vízhiány természetesen az egyik legnagyobb veszélyforrás volt a védőkre nézve, a támadók pedig ahol lehetett, próbálták ezt kihasználni. Meg kell jegyezni azonban, hogy a vízhiány nagyon gyakran a támadókat is fenyegette, ám mivel Silves egy folyó partján feküdt, erről itt nem lehetett szó.¹⁷⁸ Augusztus 6-án a német keresztések egy faltörő kossal támadtak a négytornyú erőd ellen azzal a céllal, hogy két torony közti falszakaszon rést üssenek. A *Narratio* szemléletesen leírja a faltörő kost is: erős, nagy gerendákat használtak, befedték hajókormányokkal, majd erre földet, filcet és agyagot tettek. Nem jártak sikerrel, ugyanis a várbeliek rádobtak egy szövetet, majd erre olajt öntve felgyújtották a kost. A lelkesedés azonban nem lankadt; a következő pár napban sikerült az egyik tornyot lerombolni, és mivel egy átszökő muzulmántól megerősítést kaptak a vízhiánnyal kapcsolatban, augusztus 9-én már aknát ástak a *couraca* ellen. Másnap rohammal

¹⁷⁴ BRADBURY 1994, 81.

¹⁷⁵ Uo., 251.

¹⁷⁶ ACCOUNT 199. = NARRATIO 623.

¹⁷⁷ BRADBURY 1994, 81.

¹⁷⁸ Uo., 79.

bevették az erődöt és eltömítették a kutat. Egyébként ekkor tesz említést a forrás arról a bizonyos bátor galíciai lovagról, aki velük jött kalauzként az útra.¹⁷⁹

Ezt követően újra az *al-medina* ellen fordultak; augusztus 11-én két helyen is megkezdték a falak aláásását **(20-21. ábra)**. Az aknák legfontosabb célja a falak, illetve tornyok lerombolása volt. Vagy egy fedett, sekély árkot ásták, vagy messziről, látótávolságon kívülről kezdték a munkát a föld alatt. Ha elkészült, akkor égő anyaggal megtöltötték, majd felgyújtották, hogy a támaszték elégjen, és így berogyjon a fal is. Az aknák felismerésére a védők vízzel telt tálakat helyeztek ki, mivel a földmunkák hatására a víz felszíne fodrozódni kezdett. Ekkor ellenaknát ástak, vagy azért, hogy beomlasszák a támadók alagútját, vagy, hogy a föld alatt harcolva kiszorítsák az ellenséget.¹⁸⁰ Silves esetében a védők a kitörés módszerét választották, és felgyújtották azokat a házakat, amelyek alól az alagutak indultak.¹⁸¹ Rövid úton kiderült, hogy a felsőváros nemcsak létrás rohammal nem vehető be, de a *couracánál* használt módszerrel sem, ahogy ez utóbbi sem volt bevehető az *arrabalde* esetében látottakkal.

Azonban volt egy, az aknáknál sokkal veszélyesebb fenyegetés a védőkre nézve: a vízhiány. Augusztus 14-én például egy szaracén kiugrott a falon, és vízért könyörgött; már teljesen ki volt száradva. Miután megittatták, elmondta, hogy odafent rengetegen szomjaznak, már nagyon kevés a víz; az is sós. Ebben az időszakban nem ő volt az egyetlen: egyre többen és többen szöktek ki a várból. Ezen felbuzdulva augusztus 18-án ismét teljes rohamot indítottak az *al-medina* ellen, ám ez is kudarcba fulladt. Ekkor kérték először a portugálok a királyukat arra, hogy vonuljanak vissza, ám I. Sancho a keresztesek kérésére beleegyezett a maradásba. Újrakezdődött az ásás, ám ezúttal messzebből indulva, így az augusztus 22-i szaracén kitörés csúfos kudarcba fulladt: nem találták meg az alagút bejáratát, ráadásul néhány keresztes a kapuig kergette őket vissza. Itt jegyzi meg a szerző, hogy talán ha többen lettek volna, akár el is tudták volna foglalni a felsővár bejáratát.¹⁸² Némileg furcsának tűnik, hogy a kapu megtámadásával nem is próbálkoztak, de a *Narratio* még a város leírásánál kiemeli, hogy mennyire jól tervezték meg, ezért csak hatalmas véráldozat révén lehetett volna bevenni.

Augusztus 23-án az élelmiszerhiány miatt a portugálok ismét a visszavonulás mellett érveltek, ám a keresztesek még négy napot kiharcoltak. Újabb alagút indult; egy puha talajon, falhoz közel álló gabonaraktárból. Ezúttal a szaracénok ellenaknával védekeztek; véres harc

¹⁷⁹ ACCOUNT 199-200. = NARRATIO 623-625.

¹⁸⁰ KAUFMANN – KAUFMANN 2004, 60-61.

¹⁸¹ ACCOUNT 200. = NARRATIO 625.

¹⁸² ACCOUNT 201. = NARRATIO 625-626.

tört ki a föld alatt, próbálták a kereszteseket „görögtűzzel” kiűzni (*igneo copioso fluvio*).¹⁸³ A „görögtűz” keleten már évszázadok óta alapvető eszköz volt az ostromok során, de nyugaton csak 1151-ben vetette be először Anjou V. Geoffrey Montreuil-Bellay ostrománál.¹⁸⁴ A 12. századi arab recept Bradbury szerint naftából, olíva olajból és desztillált citromléből állt.¹⁸⁵ Silves védői ekkor már nem jártak sikerrel, amiben a vízhiány miatti gyengeségük is nyilvánvalóan közrejátszott. A keresztény alagút augusztus végén lassan, de biztosan haladt a felsővár felé, és igaz, hogy a földalatti harcok mindennapossá váltak, a védők helyzete egyre reménytelenebb lett.¹⁸⁶

4.4. A város feladása és a portugál-keresztes konfrontáció

Szeptember 1-jén I. Sancho bekiabáltatta a várba, hogy kész tárgyalni a megadás feltételeiről. Természetesen a szomszagos városlakókban is megvolt a hajlandóság erre. A király először meg akarta ígérni, hogy mindenki maradhat a városban javaival együtt, biztonságban, de ebbe a keresztesek nem akartak beleegyezni. Ezért először tízezer, majd húszezer *maravedist*¹⁸⁷ ígért nekik, amit már az északiak hajlandóak lettek volna elfogadni, ám mivel csak nagyon sokára jutottak volna hozzá a pénzhez, ezt a megoldást is elvetették. Végül az a döntés született, hogy a szaracénok egy darab ruhában szabadon elvonulhatnak, a keresztesek megkapnak minden mozgathatót, a király pedig a várost. Ebbe a védők is belenyugodtak, és szeptember 3-án Aisa ben Abu Hafs ben Ali vezetésével (csak ő lovagolt) elkezdtek kivonulni a városból. A keresztesek nem bírták türtőztetni magukat, és szégyenteljesen kifosztották őket (*sed populus noster satis turpiter quosdam exspoliavit contra pactum et verberavit*).¹⁸⁸ Ez az epizód az amúgy is állandó rivalizálástól terhes viszonyt a király és a keresztesek között alaposan megnehezítette. Jellemzően a keresztények és a muzulmánok az egymásnak tett esküt nem szokták megtartani; itt az volt a baj, hogy a keresztesek a portugálokkal való megegyezést is felrúgták.

Még ugyanezen nap éjszakáján sok keresztes betört a városba és kegyetlenkedett, pénzt követelt. Másnap, szeptember 4-én már józanabbul terelték ki a muszlimokat; ekkor látták, mennyire legyengültek, sokan félholtan fetrengtek, ocsmány bűz terjengett mindenfelé.¹⁸⁹

¹⁸³ ACCOUNT 202. = NARRATIO 627.

¹⁸⁴ BRADBURY 1994, 85.

¹⁸⁵ Uo., 278.

¹⁸⁶ ACCOUNT 202. = NARRATIO 627-628.

¹⁸⁷ Kasztíliaiban, Leónban és Portugáliában 1172-től használt pénz; érmét és pénzmennyiséget is jelöl. Bővebben lásd: O'CALLAGHAN 2003, 152.

¹⁸⁸ ACCOUNT 202-203. = NARRATIO 628-629.

¹⁸⁹ ACCOUNT 203. = NARRATIO 629.

Dicetói Radulfus említi, hogy a Silvest így elhagyók nagy része később Sevillebe ment,¹⁹⁰ ami ekkor Andalúzia legfontosabb városa volt, így tehát érthető, hogy Silvest elestének híre gyorsan elterjedt, és a Marseille-be tartó keresztesek szeptember végén, október elején lépten-nyomon találkoztak saját tetteik hírével. A város kiürítése során találtak keresztény foglyokat; a kezdeti négyszázötvenből kétszáz maradt életben az ostrom végig, ugyanis – pedig még a megadáskor is volt bőven gabona a város raktáraiban – csak fűgét adtak nekik enni minimális vízzel, így a nők és a gyerekek a nyirkos földet voltak kénytelenek fogyasztani (*comdebant etiam mulieres et pueri humidam terram*).¹⁹¹ Az ezt követő pár napban csak a keresztesek tartották a várost, minden mozdítható az övék volt. Természetesen hamar beindult az üzletelés, elsősorban a flamandok és portugálok között, a felhalmozott gabona miatt, ami újabb konfliktusforrást eredményezett. Ekkor elkerülendő, hogy egymásnak essenek, a keresztes vezetők bölcsen átadták a várost I. Sanchónak, aki persze ezután már semmit nem adott nekik, ráadásul állítólagos esküjét sem teljesítette, miszerint országa tizedét a Szent Sírnak adományozza.¹⁹² Összességében Silvest feladása lényegesen emberibb volt, mint 1147-ben Lisszabon esete, ahol óriási mészárlást rendeztek a keresztesek; még a város mozarab püspöke is áldozatul esett a kegyetlenkedéseknek,¹⁹³ de gondolhatunk a pár héttel korábban elesett Alvorra, vagy akár Jeruzsálem 1099-es elfoglalására is.

A megadás körülményeinek ismertetése közben a *Narratio* szerzője mérleget von az ostrommal kapcsolatban: itt beszél a seregekről, a lakosságról, bírálja a portugálokat, majd megállapítja, hogy Silvest erősebb még Lisszabonnál is, ráadásul tízszer gazdagabb. Számításai is pontosak: az ostrom valóban hat hétig és három napig tartott (július 21. – szeptember 3.).¹⁹⁴ Fontos megjegyezni, hogy míg Lisszabon esetében az ostrom elhúzódása bénítóan hatott a második keresztes hadjárat főerőire,¹⁹⁵ addig itt erről nem volt szó, hiszen az angol és francia csapatok még el sem indultak.

Fontos szokás volt a visszafoglalt területeken az egyházmegyéket újjá- vagy megalakítani. Ezt megfigyelhetjük Toledo, Tarragona és Lisszabon esetében is;¹⁹⁶ utóbbinál egy keresztes pap, az angol Hastings-i Gilbert lett a püspök.¹⁹⁷ Hasonlóan jártak el Silvest kapcsán is, ahol egy flamandot nevezett ki a király helytartója – valószínűleg a már említett Alvaro Martins – az egyházmegye élére (*princeps milicie regis assumpsit [quondam] clericum Flammigum ad*

¹⁹⁰ DICETÓI RADULFUS 66.

¹⁹¹ ACCOUNT 203. = NARRATIO 629.

¹⁹² ACCOUNT 204. = NARRATIO 631-632.

¹⁹³ O'CALLAGHAN 2003, 44.

¹⁹⁴ ACCOUNT 203. = NARRATIO 629.

¹⁹⁵ FRANCE 2006, 61.

¹⁹⁶ LOMAX 1978, 98.

¹⁹⁷ O'CALLAGHAN 2003, 44.

episcopatum Silvie),¹⁹⁸ akinek nevét ugyan a *Narratio* nem említi, ám okleveles forrásokból kiderül, hogy Miklósnak hívták **(22. ábra)**.¹⁹⁹ Kihasználva a szeptember 8-i Mária ünnepet (Kisboldogasszony), Miklós és a portugál püspökök felszentelték az átalakított mecsetet a város új katedrálisának,²⁰⁰ majd a király elhagyta a várost. Az ilyen jellegű liturgikus lépések nagyon fontosak voltak a reconquista során. A püspökök rendszeresen megáldották a háborúba indulókat, az ostrom minden napját mise indította, jellemzően a katonák Jézus, Mária vagy Szent Jakab nevét kiabálva harcoltak, és a mecsetek templommá alakítása is általános volt *Te Deum* kíséretében.²⁰¹

A liturgikus eseményeket a *Narratio* már nem említi, ugyanis a brémaiak előző nap, szeptember 7-én elhagyták a várost és lehajóztak a folyón. Ezt követően még tizenhárom napot késlekedtek a zsákmány elosztása körüli viták és két hajó megjavítása miatt. Ebben a pár napban Silves környékén még számos kisebb erődöt elfoglaltak a keresztények; élen jártak ebben a püspökükkel maradó flamandok, akik sok helyen a lakosságot is lemészárolták.²⁰² Így Silves és Lisszabon között nem maradt számottevő erősség, ahogy azt szerzőnk jó stratégiai érzékkal észrevette. Végezetül megjegyzi, hogy szeptember 11-én a város aláaknázott falainak jelentős része leomlott, majd rátér a Marseille-be való utazásra,²⁰³ amiről már a 3.4. fejezetben volt szó.

¹⁹⁸ ACCOUNT 205. = NARRATIO 633.

¹⁹⁹ MATTOSO 1997, 94.

²⁰⁰ DICETÓI RADULFUS 66., PETERBOROUGH-I BENEDEK 90. és HOVEDENI ROGER 18.

²⁰¹ O'CALLAGHAN 2003, 185-205.

²⁰² Szent Vince-fok, Lagos, Portimao, Monchique, Montegudo, Carroeiro, Sao Bartolomeu de Mussiene és Paderne. Lásd: ACCOUNT 205. = NARRATIO 633-634.

²⁰³ ACCOUNT 205. = NARRATIO 632-634.

5. Összegzés

Jelen dolgozat abból a hipotézisből indult ki, hogy egy érdekes narratív forrás felhasználásával közelebb juthatunk a keresztes hadjáratok és a reconquista kapcsolatának megértéséhez. Az előző fejezetekben láthattuk, hogy mindez lehetséges, ráadásul a részterületekre kitérve számos egyéb észrevételt is tehattünk, főleg azért, mivel a forrás fontos hányadát teszik ki a hajózással kapcsolatos részletek is.

Kiemelhető ezek közül az a szakirodalomban nem említett feltevés, miszerint a harmadik keresztes hadjárat északi résztvevői lettek volna az elsők, akik koggéval érkeztek a Mediterráneumba. Természetesen ezzel kapcsolatban biztosat nem állíthatunk, de későbbi specifikus kutatásokhoz, gondolatébresztőként, mindenképpen alkalmas kiindulópont lehet. Ehhez hasonló észrevétel a révkalauzok meglepően korai jelenléte az Atlanti-óceán francia és spanyol partvidékén. Fontos megemlíteni azt is, hogy a szövegben Anglia az egyetlen terület, amelyről nincs földrajzi leírás. A maga helyén mindezzel kapcsolatban már szerepelt, hogy talán azért, mert ide még viszonylag sokan eljuthattak német földről. Ez szintén olyan észrevétel, amely izgalmas kutatások alapjául szolgálhatna.

Természetesen nem ezek a dolgozat legjelentősebb következtetései, ezeknél fontosabb az, milyen tetteket vittek véghez az észak-európai keresztesek az Ibériai-félszigeten. Időrendben az első esemény a két zarándokhely, Oviedo és Compostela felkeresése volt. Mint láthattuk, ezeket már 1147-ben is meglátogatták, és nem kizárt, hogy a korábbi expedíciók is meg-megálltak itt. Teljesen logikus lépés a Szentföldre tengeren indulóktól Compostela felkeresése, hiszen így Jeruzsálemmel együtt két *peregrinatio maioresba* eshetett egyetlen utazásra. Ennél fontosabb a portugál királyok és a keresztesek kapcsolatának elemzése, amely szintén részletesen szerepelt. Összegzésképpen megerősíthető, hogy a kicsiny királyság uralkodói kiválóan kihasználták országuk földrajzi helyzetét arra, hogy a keresztesek energiáinak és véráldozatának igénybe vételével területet nyerjenek országuk számára. A legközismertebb példa erre Lisszabon 1147-es visszafoglalása, ami talán a város mai rangjából is adódik, de ezután szorosan következik a talán némileg elhanyagolt Silves ostroma is. Érdeemes lenne a két eseményt egy összehasonlító elemzés keretében is megvizsgálni, mely jelen sorok írójának távolabbi tervei között szerepel is.

Az ostromnak a *Narratio* alapján történő vizsgálata önmagában is érdekes volt, hiszen részletesen megismerhettük egy vár bevételenek 12. századi eljárásait, az ötleteket arra nézve, mi történik, ha egyik vagy másik módszer nem sikeres, ráadásul mindezt kultúrák gyűjtőpontjában egy meglehetősen bonyolult felépítésű várossal kapcsolatban. Ezeket túl a

forrás másra is alkalmat adott: megvizsgálhattuk az északiak és az ibériaiak lehetséges konfliktusait, harcmódorbeli különbségeiket, és az ostrom végén azonnal előtérbe kerülő érdekellentétüket. Rögtön szembe tűnik mindez a mórokkal való bánásmódban, ahogy I. Sancho legszívesebben engedélyezné számukra a városban maradást, ám ezzel megszűnne a lehetőség a keresztesek számára a zsákmányszerzésre. Érdekes az is, ahogy a portugálok a sikertelen próbálkozások után minél előbb szeretnének visszavonulni, míg a keresztesek, akik távol vannak otthonuktól, inkább maradnának. Természetesen ez a két példa csak a legszembevetőbb a sok közül, de jól érzékelteti, hogy mennyire késélen táncolt egy ilyen expedíció jó szájízzel való befejezése. Ezeken kívül felsorolhatóak még a seregeket illető különbségek, a flották előnyei és számos dolog, melyekre a főszövegben kitért jelen munka.

Végezetül vissza kell térnünk a forráshoz. Nagyon izgalmas volt a szöveggel dolgozni, hiszen ezt olvasva az ember nemcsak a történelem egy epizódjához kerül közelebb, hanem egyúttal részesévé válik egy olyan utazásnak, amilyenre talán a valóságban nincs lehetősége. Úgy gondolom, szerencsés választásnak bizonyult ezen az úton elindulni, melyet reményeim szerint a dolgozat következtetései is alátámasztanak.

6. Bibliográfia

6.1. Források

1. Narratio de Itinere Navali Peregrinorum Hierosolymam Tendentium et Silviam Capientium, A. D. 1189:
 - Latinul: DAVID, Charles Wendell: Narratio de Itinere Navali Peregrinorum Hierosolymam Tendentium et Silviam Capientium, A. D. 1189. In *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 81., No. 5. (Dec. 31. 1939.), 591-676.
 - Angolul: An Account of the Seaborne Journey of the Pilgrims Heading to Jerusalem Who Captured Silves in 1189. In *The Crusade of Frederick Barbarossa. The History of the Expedition of the Emperor Frederick and Related Texts*. Translated by LOUD, G. A. Ashgate, Farnham, 2010. 193-208.
2. Chronica Magistri Rogeri de Houdene. Edited by STUBBS, William, Vol. III., Rolls Series 51., Kraus Reprint Ltd., Nendeln, Liechtenstein, 1964.
3. Chronicle of the Third Crusade. A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi. Edited by NICHOLSON, Helen J. Ashgate, Aldershot, 1997.
4. Chronicles and Memorials of the Reign of Richard I. Vol. I. Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi; Auctore, ut Videtur, Ricardo, Canonico Sanctae Trinitatis Londoniensis. Edited by STUBBS, William, Rolls Series 38., Kraus Reprint Ltd., Nendeln, Liechtenstein, 1964.
5. Az első és a második keresztes háború korának forrásai. Válogatta, fordította, a jegyzeteket és az utószót írta: VESZPRÉMY László. Szent István Társulat, Budapest, 1999.
6. Gesta Regis Ricardi. In *Gesta Regis Henrici Secundi Benedicti Abbatis. The Chronicle of the Reigns of Henry II. and Richard I. A. D. 1169-1192; known commonly under the name of Benedict of Peterborough*. Edited by STUBBS, William. Vol. II., Rolls Series 49., Kraus Reprint Ltd., Nendeln, Liechtenstein, 1965. 72-252.
7. Ymagines Historiarum. In *Radulfi de Diceto Decani Londoniensis Opera Historica. The Historical Works of Master Ralph de Diceto, Dean of London*. Edited by STUBBS, William, Vol. II., Rolls Series 68., Kraus Reprint Ltd., Nendeln, Liechtenstein, 1965. 3-174.

6.2. Szakirodalom

1. The Atlas of the Crusades. Edited by RILEY-SMITH, Jonathan. Facts on File, New York, Oxford, 1991.
2. BIRMINGHAM, David: Portugália története. Pannonica Kiadó, Budapest, 1998.
3. BISHKO, Charles Julian: The Spanish and Portuguese Reconquest, 1095-1492. In *A History of the Crusades. Vol. III. The Fourteenth and Fifteenth Centuries*. Edited by HAZARD, Harry W. The University of Wisconsin Press, Madison (Wis.), 1975. 396-456.
4. BOROSY András – LASZLOVSZKY József: Magyarország, a Szentföld és a korai keresztes hadjáratok. In *Magyarország és a keresztes háborúk. Lovagrendek és emlékeik*. Szerkesztette LASZLOVSZKY József, MAJOROSSY Judit és ZSENGELLÉR József. Attraktor, Máriabesnyő – Gödöllő, 2006. 75-90.
5. BRADBURY, Jim: The Medieval Siege. The Boydell Press, Woodbridge, 1994.
6. Britannica Encyclopaedia. Uralkodók és dinasztiák. Szerkesztette A. FODOR Ágnes, GERGELY István, NÁDORI Attila, SÓTYNÉ MERCS Erzsébet és SZÉKY János. Magyar Világ Kiadó, Budapest, 2001. 33, 443-446, 593. (I. Alfonz, Abu Júsuf Jákúb al-Manszur, I. Sancho)
7. DAVID, Charles Wendell: Early Crusading Enterprises of the Maritime Populations of England and the Low Countries. In Uő.: *De Expugnatione Lyxbonensi. The Conquest of Lisbon*. Columbia University Press, New York, 1936. 12-26.
8. DAVID, Nicolle: El Cid and the Reconquista 1050-1493. Men-at-Arms 200. Illustrated by MCBIRDE, Angus. Osprey Publishing, Oxford, 2008.
9. DOUGHERTY, Martin J.: Középkori harcosok. Fegyverek és harci technikák 1000-1500. Ventus Libro Kiadó, Budapest, 2010.
10. FOREY, Alan: Military Orders and Crusades. Variorum, Aldershot, 1994.
11. FOREY, Alan: The Military Orders. From the Twelfth to the Early Fourteenth Century. University of Toronto Press, Toronto and Buffalo, 1992.
12. FRANCE, John: A korai keresztes hadjáratok. In *Magyarország és a keresztes háborúk. Lovagrendek és emlékeik*. Szerkesztette LASZLOVSZKY József, MAJOROSSY Judit és ZSENGELLÉR József. Attraktor, Máriabesnyő – Gödöllő, 2006. 59-74.
13. GITLITZ, David M. – DAVIDSON, Linda Kay: The Pilgrimage Road to Santiago. The Complete Cultural Handbook. St. Martin's Griffin, New York, 2000.

14. História de Portugal. Direcção de MATTOSO, José. Segundo Volume. A Monarquia Feudal (1096-1480). Coordenador: MATTOSO, José. Autores: MATTOSO, José – DE SOUSA, Armindo. Editorial Estampa, Lisboa, 1997.
15. HUICI MIRANDA, Ambrosia: Los Campanas de Yaqub al-Mansur em 1190 y 1191. In *Anais de Academia Portuguesa da História*, 2-a série, 5., 1994. 53-74.
16. HUNYADI Zsolt – PÓSÁN László: Krisztus katonái. A középkori lovagrendek. TKK, Debrecen, 2011.
17. HUNYADI Zsolt: A keresztes háborúk világa. TKK, Debrecen, 2011.
18. HUTCHINSON, Gillian: Medieval Ships and Shipping. Leicester University Press, London, 1994.
19. KAKUCS Lajos: Santiago de Compostela. Szent Jakab tisztelete Európában és Magyarországon. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközössége, Budapest, 2006.
20. KAUFMANN, J. E. – KAUFMANN, H. W.: Középkori várak. Szukits Könyvkiadó, Szeged, 2004.
21. KOCH, Wilfried: Építészeti stílusok. Az európai építőművészet az ókortól napjainkig. Officina Nova, Budapest, 1997.
22. KURTH, Friedrich: Der Anteil niederdeutscher Kreuzfahrer an den Kämpfen die Portugiesen gegen die Mauren. In *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*. VIII. Ergänzungsband. Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, Innsbruck, 1911.
23. LASZLOVSZKY József: Angol-magyar kapcsolatok a 12. század második felében. In *Századok*, 1994/2. 223-253.
24. LEWIS, Archibald R. – RUNYAN, Timothy J.: European Naval and Maritime History, 300-1500. Indiana University Press, Bloomington, 1985.
25. LEWIS, Archibald R.: Northern European Sea Power and the Straits of Gibraltar, 1031-1050 A.D. In LEWIS, Archibald R.: *The Sea and Medieval Civilisations. Collected Studies*. Variorum Reprints, London, 1978. X/139-165.
26. LOMAX, Derek W.: The Reconquest of Spain. Longman, London and New York, 1978.
27. MEIER, Dirk: Seafarers, Merchants and Pirates in the Middle Ages. The Boydell Press, Woodbridge, 2006.
28. MELCZER, William: The Pilgrim's Guide to Santiago de Compostela. Italica Press, New York, 1993.

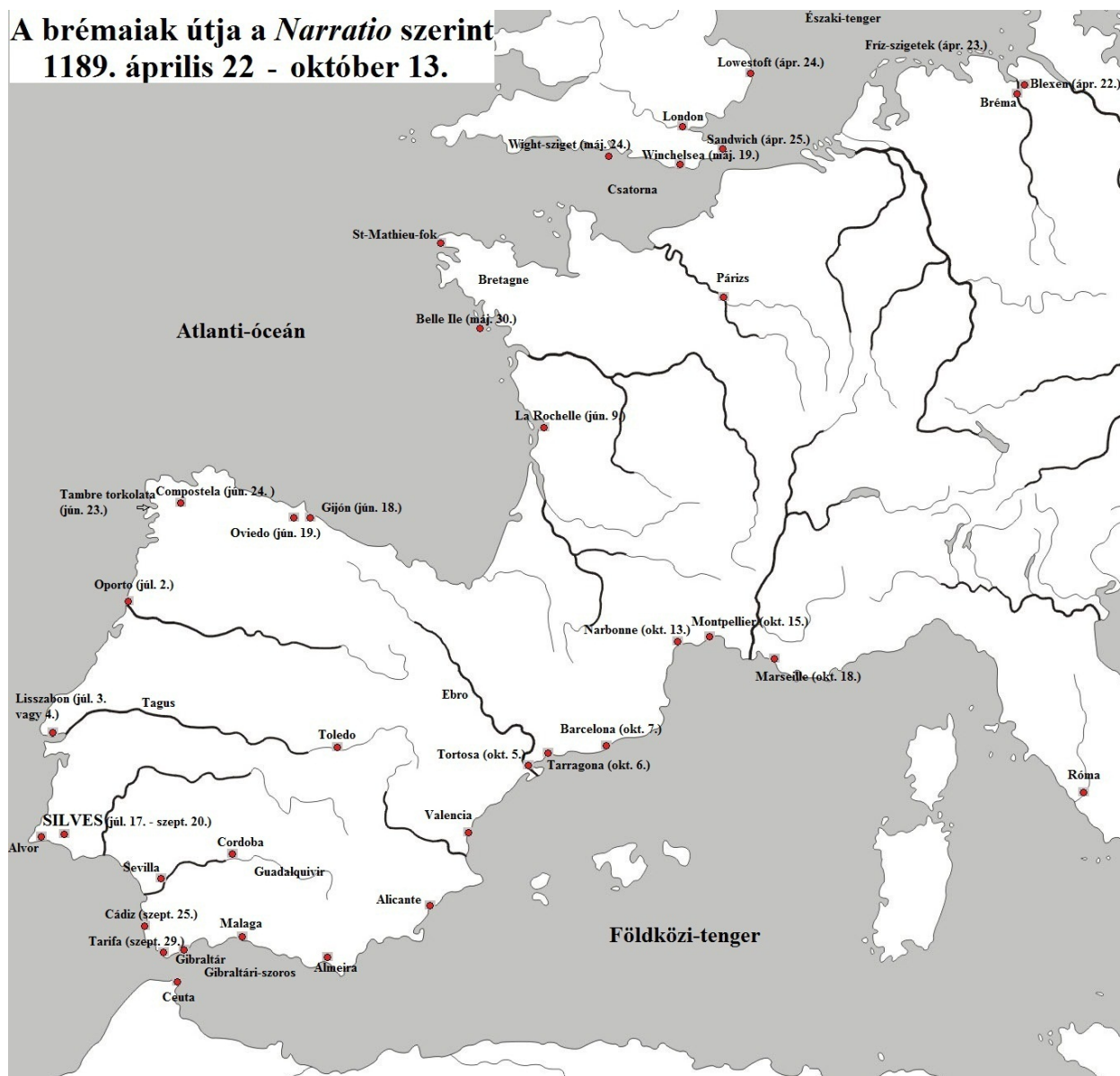
29. MOLLAT du Jourdin, Michel: Európa és a tenger. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1996.
30. O'CALLAGHAN, Joseph: Reconquest and Crusade in Medieval Spain. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2003.
31. OHLER, Norbert: The Medieval Traveller. The Boydell Press, Woodbridge, 1989.
32. POWERS, James F.: Life on Cutting Edge: The Besieged Town on the Luso-Hispanic Frontier in the Twelfth Century. In *The Medieval City Under Siege*. Edited by CORFIS, Ivy A. and WOLFE, Michael. The Boydell Press, Woodbridge, 1999. 17-34.
33. ROSE, Susan: Medieval Naval Warfare 1000-1500. Routledge, London and New York, 2002.
34. ROUX, Julie: The Roads to Santiago de Compostela. MSM, Vic-en-Bigorre, 2007.
35. RUNCIMAN, Steven: A keresztes hadjáratok története. Osiris Kiadó, Budapest, 2002.
36. SHAVER-CRANDELL, Annie – GERSON, Paula Lieber: The Pilgrim's Guide to Santiago de Compostela. Harvey Miller Publishers, London, 1995.
37. TOMPOS Erzsébet: A bizánci és az iszlám építészet. Az építészet története. Középkor. Tankönyvkiadó, Budapest, 1986.
38. TYERMAN, Christopher: God's War. A New History of Crusades. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge (Mass.), 2006.
39. UNGER, Richard: The Northern Crusaders: The Logistics of English and Other Northern Crusader Fleets. In *Logistics of Warfare in the Age of Crusades*. Edited by PRYOR, John H. Ashgate, Aldershot, 2006. 251-273.
40. WATT, W. Montgomery: The Influence of Islam on Medieval Europe. Edinburgh University Press, Edinburgh, 1994.

MELLÉKLETEK

Dátum	Hely	Megjegyzés	Hozzávetőleges távolság
22.ápr	Blexen (Bréma kikötője)	Indulás.	Bréma-Lowestoft: kb. 495 km
23.ápr	Északi-tenger, Fríz-szk.	Egy hajó zátonyra fut, később követi őket.	
24.ápr	Lowestoft, Anglia	-	
április 25. - május 18.	Sandwich	A viharban két hajót végleg elveszítenek, késlekedés.	Lowestoft-Sandwich kb. 135 km
19.máj	Winchelsea	Újra úton.	Sandwich-Winchelsea kb. 70 km
24.máj	Yarmouth (Wight sziget)	Négy nap késés az ellenszél miatt.	Winchelsea-Yarmouth kb. 160 km
25.máj	Atlanti-óceán	Indulás Bretagne irányába.	Yarmouth-Belle Ile kb. 585 km
28.máj	Atlanti-óceán	Pütkösd a tengeren.	
május 30. - június 8.	Belle Ile	Nyolc nap a szigeten.	
08.jún	Sait-Mathieu-fok megkerülése	Ez téved, az északabbra van, mint a Belle Ile.	
09.jún	La Rochelle	Egy nap pihenő, majd továbbindulás.	Belle Ile-La Rochelle kb. 180 km
18.jún	Luanco öble (Gijón)	Viharos kilenc nap után kikötnek az Ibériai-félszigeten.	La Rochelle-Luanco öble kb. 585 km
június 19-22.	Oviedo	Zarándoklat az ereklyékhez.	
23.jún	Tambre torkolata	Innen egy napos gyalogút Compostela.	Oviedo-Tambre torkolata kb. 405 km
június 24. - július 1.	Santiago de Compostela		
01.júl	Atlanti-óceán	Újra úton.	Tambre torkolata-Oporto kb. 180 km
02.júl	Atlanti-óceán	Elérik Portugáliát Oportónál.	
július 3. (vagy 4.) - július 14.	Lisszabon	Alkudozások, készülődés a hadjáratra.	Oporto-Lisszabon kb. 270 km
július 17. - szeptember 20.	Silves	Előkészületek, várostrom, portugál-keresztes konfliktus.	Lisszabon-Silves kb. 225 km
20.szept	Silves elhagyása	-	Silves-Guadalquivir torkolata kb. 200 km
22.szept	Guadalquivir torkolata	-	
szeptember 25-27.	Cádiz	Megpróbálkoznak a város kifosztásával, de a mórok felgyújtják.	Guadalquivir torkolata-Cádiz kb. 30 km
29.szept	Tarifa	Sikertelen partra szállás a város megtámadása érdekében.	Cádiz-Tarifa kb. 80 km
30.szept	Gibraltári-szoros	Átkelnek a Gibraltár-szoroson.	Tarifa-Gibraltár kb. 35 km
október 5. ?	Ebro torkolata (Tortosa)	A part mentén hajóznak, gyors haladás.	Gibraltár-Ebro torkolata kb. 810 km
október 6. ?	Tarragona	Nem tudjuk, hogy ezekben a városokban ki is kötöttek-e.	Ebro torkolata-Tarragona kb. 70 km
október 7. ?	Barcelona		Tarragona-Barcelona kb. 90 km
október 13. ?	Narbonne		Barcelona-Narbonne kb. 250 km
október 15. ?	Montpellier		Narbonne-Montpellier kb. 90 km
október 18. ?	Marseille	A forrás itt véget ér.	Montpellier-Marseille kb. 115 km

1. ábra: Itinerárium. (Forrás: saját készítésű táblázat.)

**A brémaiak útja a *Narratio* szerint
1189. április 22 - október 13.**

2. ábra: A brémaiak útja a *Narratio* szerint. (Forrás: saját készítésű térkép.)

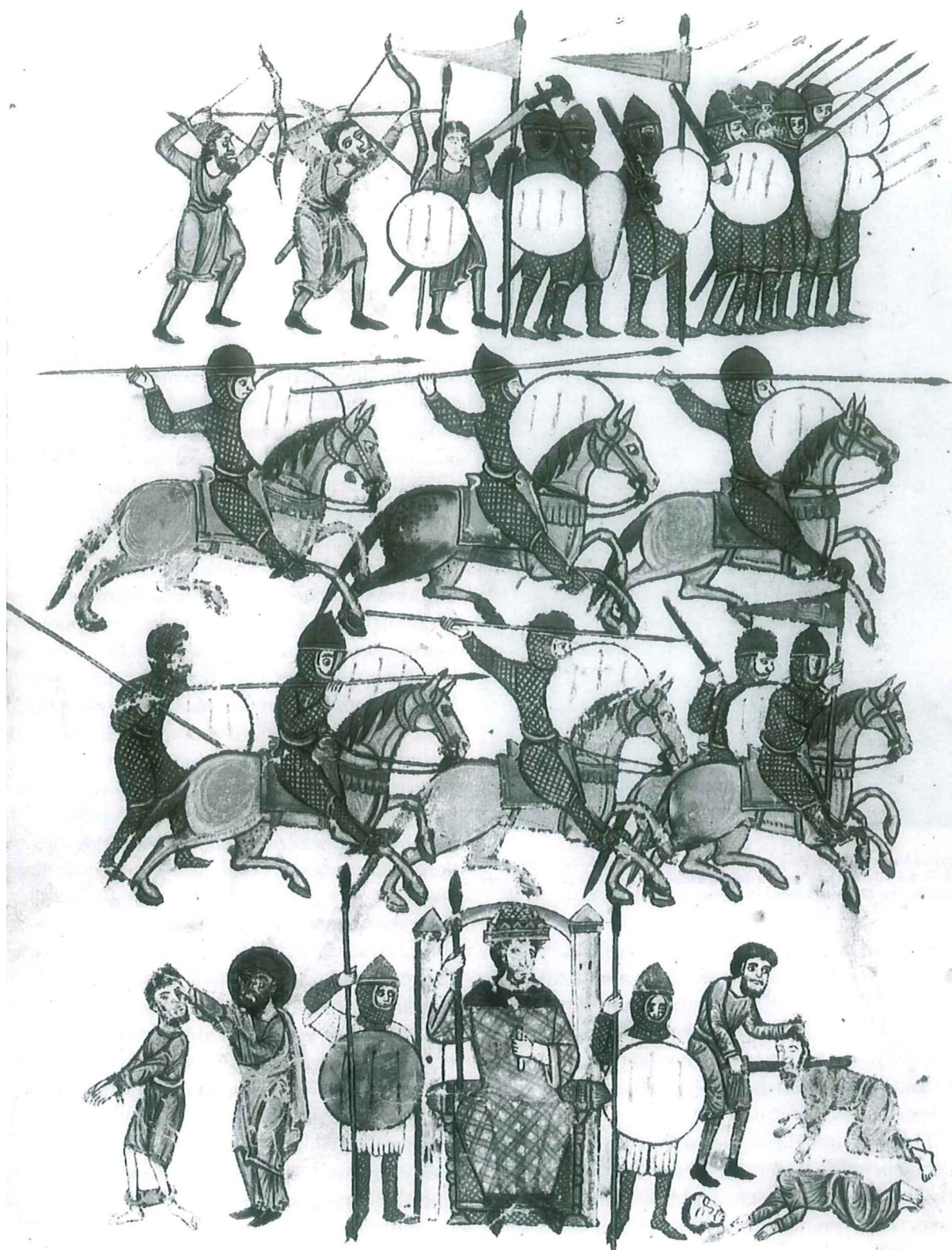
3. ábra: Ipswich pecsétje 1200 körül a kogge-ábrázolással. (Forrás: HUTCHINSON 1994, 16.)

4. ábra: Keresztesek indulása egy 14. századi ábrázoláson. (Forrás: DOUGHERTY 2010, 212-213.)

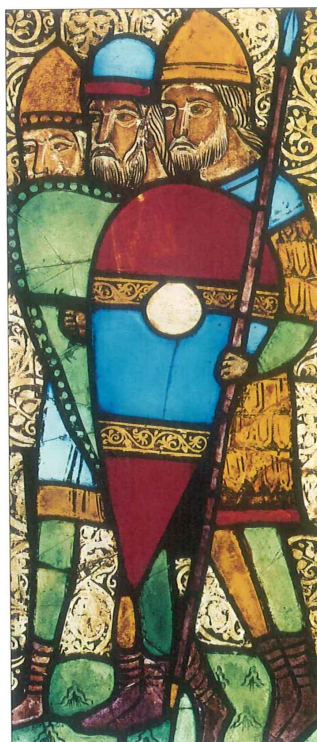
5. ábra: I. Sancho portugál király. (Forrás: MATTOSO 1997, 93.)

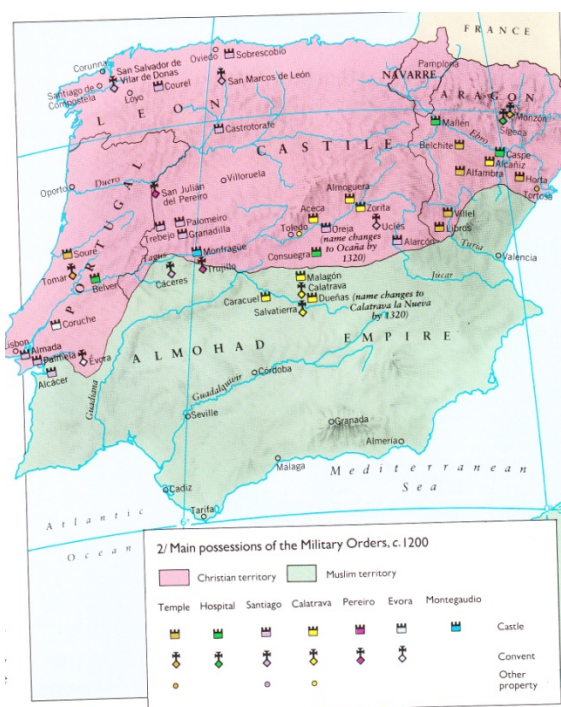
6. ábra: „Nabukodonozor hadserege” a *Beatus of Lieban*ából, 1220 körülől. Ilyen jellegű öltözetben és fegyverekkel harcoltak a portugál katonák is. (Forrás: MEN-AT-ARMS 2008, 13.)

A crusader in an act of prayer. From a 13th-century English psalter.

7-8. ábra: Angol keresztes a 13. századból és 12. századi német üvegablakok – így nézhettek ki kereszteseink. (Forrás: THE ATLAS OF THE CRUSADES 1991, 70. és DOUGHERTY 2010, 22.)

9. ábra: A lovagrendek birtokai az Ibériai-félszigeten. (Forrás: THE ATLAS OF THE CRUSADES 1991, 54.)

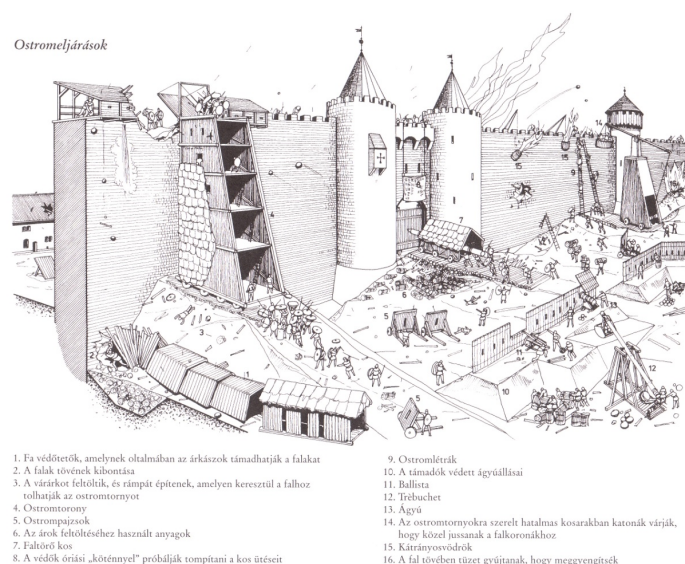
10. ábra: Csatajelenet Damietta alatt 1218-ban, Párizsi Máté krónikájából (13. század közepe) – a kép jobb oldalán mohamedán harcosok láthatók. (Forrás: THE ATLAS OF THE CRUSADES 1991, 94.)

11-12. ábra: Az Ibériai-félsziget harcosai a 12-13. században. (Forrás: MEN-AT-ARMS 2008, B és C táblák.)

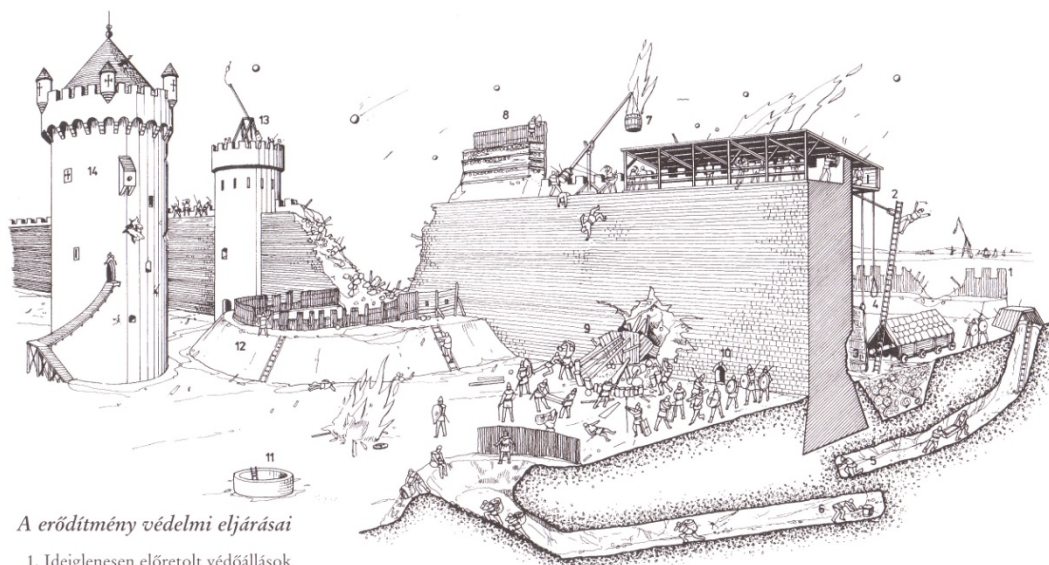
Dátum	Esemény
július 21.	Az alsóváros bevétele létrás rohammal.
július 22.	Sikertelen létrás támadás a felsőváros ellen.
július 29.	I. Sancho érkezése nagy portugál sereggel – közben ostromgépek ácsolása.
július 30.	A védők kegyetlenkedései három keresztény fogollyal szemben.
augusztus 6.	Német keresztések sikertelen faltörő kossal végrehajtott támadása a <i>couraca</i> ellen.
augusztus 7.	Sikeres kísérlet ugyanott.
augusztus 9.	A galíciai lovag bátor tette növeli a morált – akna a <i>couraca</i> egyik tornya ellen.
augusztus 10.	A torony egy része leomlik; létrás rohammal beveszik az egész <i>couracát</i> .
augusztus 11.	Két helyen kezdik meg az <i>al-medina</i> aláaknázását.
augusztus 12.	Szaracén kitörés, az aknák elpusztítása.
augusztus 14.	Fény derül a várbeliek vízhiányára egy dezertőr révén.
augusztus 18.	Általános támadás kudarca. A portugálok vissza akarnak vonulni.
következő napok	Ostromgépek bevetése és aknaásás.
augusztus 22.	Szaracén kitörés, pár keresztény egészen a kapuig üzi őket vissza.
augusztus 23.	Újabb vita, a keresztések még négy napot harcolnak ki. Új alagutat indítanak.
augusztus 24.	Harc a föld alatt, patthelyzet.
következő napok	Nap, mint nap harcok az alagútban, lassan haladnak.
szeptember 1.	A király felszólítja a szaracénokat a megadás feltételeinek megtárgyalására.
szeptember 3.	Silves megadja magát.

13. ábra: Silves ostromának kronológiája. (Forrás: saját készítésű táblázat.)

14. ábra: Összefoglaló ábra a középkori ostromeljárásokról. (Forrás: KAUFMANN –

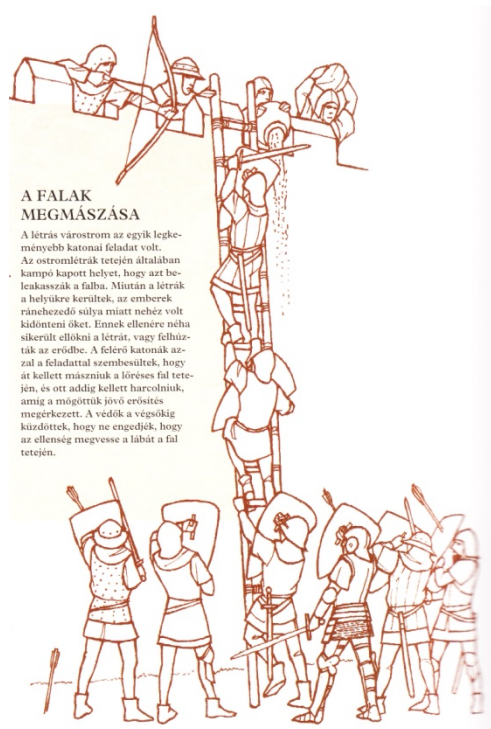
KAUFMANN 2004, 58.)

A erődítmény védelmi eljárásai

1. Ideiglenesen előretolt védőállások
2. Az ostromlétrák eltaszítása a faltól
3. Puha anyagok kifüggesztése a falakra, amelyek elnyelték a faltörő kos ütéseit
4. Kötélre erősített kampó leeresztése, hogy felborítsák a faltörő kost
5. A falak aláaknázása
6. A védők ellenaknája
7. Gyúlékony anyaggal teli hordó
8. Az ostromtorony támadása ellen megpróbálták megmagasítani a falat
9. A fal sérüléseinek kijavítása
10. A kirohanókapukon keresztül kitámadás az ostromlókra
11. Kisegítő kutak ásása
12. Új földsánc és cölöpgát építése, amellyel körülzárták a főfalon támadt rést
13. A védők tornyokra állított katapultjai
14. Az utolsó védelmi vonalként szolgáló lakótorony

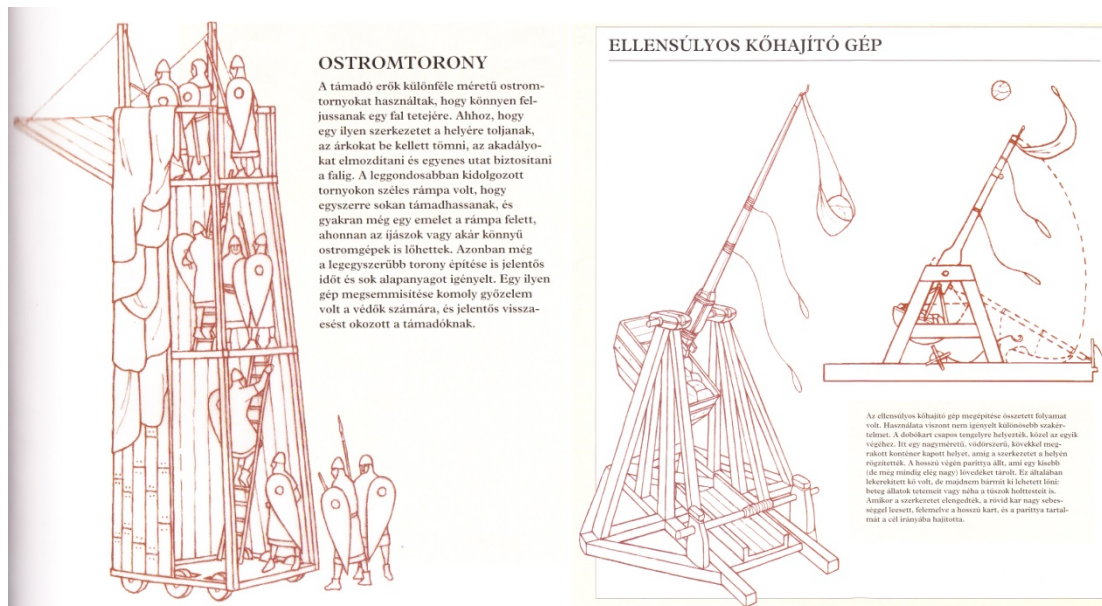
15. ábra: Összefoglaló ábra a középkori várvédő-eljárásokról. (Forrás: KAUFMANN – KAUFMANN 2004, 62.)

A FALAK MEGMÁSZÁSA

A létrás várostrom az egyik legke-
ményebb katonai feladat volt.
Az ostromlétrák tetején általában
kampó kapott helyet, hogy azt be-
leakasszák a falba. Miután a létrák
a helyükre kerültek, az emberek
ránehezede súlya miatt nehéz volt
kidönteni őket. Ennek ellenére néha
sikertelenül előlőki a létrát, vagy felhú-
ták az erődbe. A felérő katonák az-
zal a feladattal szembesültek, hogy
át kellett mászniuk a löréses fal tete-
jén, és ott addig kellett harcolniuk,
amíg a mögöttük lévő erősítés
megérkezett. A védők a végsőkig
küzdöttek, hogy ne engedjék, hogy
az ellenség megvesse a lábát a fal
tetején.

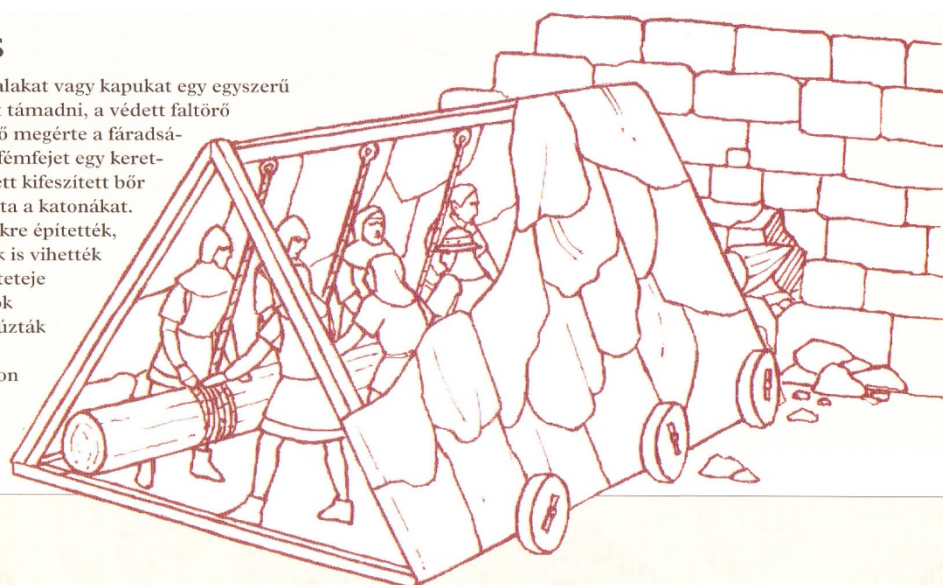
16. ábra: A falak megmászása. (Forrás: DOUGHERTY 2010, 208.)

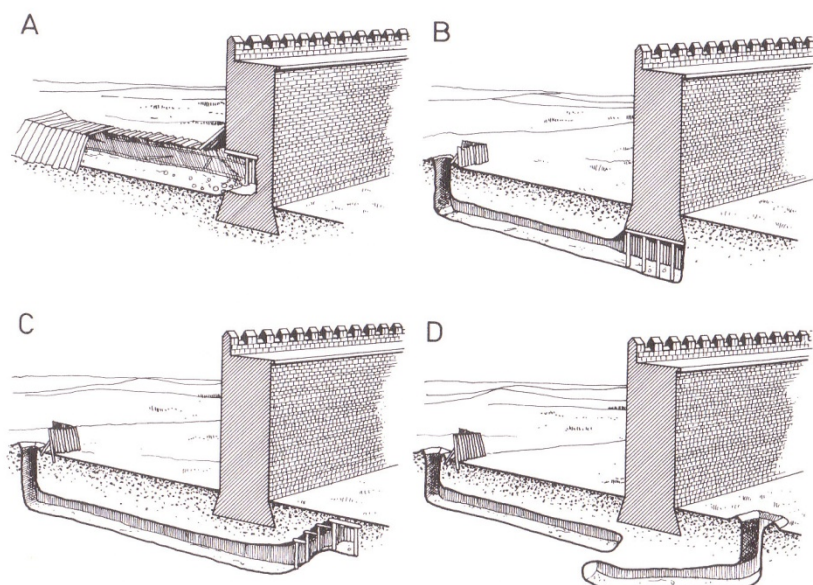
17-18. ábra: Ostromtorony és katapult. (Forrás: DOUGHERTY 2010, 191., 200.)

FALTÖRŐ KOS

Annak ellenére, hogy a falakat vagy kapukat egy egyszerű fatörzsszel is meg lehetett támadni, a védett faltörő kos építésére fordított idő megérte a fáradságot. A hosszú rudat és a fémfejet egy keretre függesztették, ami felett kifeszített bőr vagy fából épített tető óvta a katonákat. A fedelet gyakran kerekre építették, de volt, hogy a bent lévőket is vihették magukkal. A faltörő kos teteje védte kezelőit, amint azok a gerendát a köteleken húzták és lengették, majd végül hagyták, hogy becsapódjon a falba vagy az erőd kapujába.

19. ábra: Faltörő kos. (Forrás: DOUGHERTY 2010, 205.)

Falromboló eljárások

- A) A legősibb technika:
az ostromlók sekély, fedett
árkot ásnak, hogy elérjék
a falak tövét
- B) A fal alapjai alá ásott alagút
- C) Az aknászok egészen a vár
belsejéig hajtják az alagutat
- D) A védők ellenaknával útjukat
állhatták a támadó
aknászoknak

20-21. ábra: A falak aláaknázásának modern elemzése és korabeli ábrázolása. (Forrás:

KAUFMANN – KAUFMANN 2004, 60. illetve DOUGHERTY 2010, 10.)

22. ábra: Miklós, Silves püspökének pecsétje. (Forrás: MATTOSO 1997, 94.)